

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA BOSANSKI, HRVATSKI I SRPSKI JEZIK

Završni magistarski rad
Predmet: Dijalektologija II
Tema: Govor Fojnice

Studentica: Elma Meša

Mentor: prof. dr. Senahid Halilović

Sarajevo, 2021. godine

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA BOSANSKI, HRVATSKI I SRPSKI JEZIK

Završni magistarski rad
Predmet: Dijalektologija II
Tema: Govor Fojnice

Studentica: Elma Meša

Mentor: prof. dr. Senahid Halilović

Indeks br.: 2875/2018

Godina studija: V (peta)

Status studenta: redovni

Sarajevo, 2021. godine

Usmjeren sam ka Fojnici koja je i Chvojnica i Choynica i Coyniza i Quoyniza. I... Usmjeren sam i ne mogu pogriješiti. Samo je jedan put, kao u središte zemlje, a tako je sa svim starim bosanskim gradovima, svuda je put – trag rudarske žile, svuda završava gdje počinje potkop i rumenkasta rudnička voda što boji kamenje krvlju gvozdene zemljine utrobe. Iz ovog grada ne može se produžiti, ne može se otići dalje – može se samo ostati. Može se samo “unatrage”, na vlastite stope, a to jednako teško pada i čovjeku koji dođe i zvijeri koja je već tu. Ali se može ostati i može režati, ako treba. Može se ostati i može pjevati da se brda prolamaju i da jedno nebo cikne i ustukne.

(Alija Isaković)

SADRŽAJ

1. LITERATURA.....	7
1. UVOD.....	8
2. FOJNICA KROZ VIJEKOVE.....	10
3. DEMOGRAFSKI SASTAV FOJNICE.....	12
4. ISTOČNOBOSANSKI (IJEKAVSKOŠĆAKAVSKI) DIJALEKT	14
5. FONETIKA	16
7.1 VOKALIZAM.....	16
7.1.1 Vokal <i>a</i>	16
7.1.2 Vokal <i>u</i>	16
7.1.3 Vokal <i>o</i>	17
7.1.4 Vokal <i>i</i>	18
7.1.5 Vokal <i>e</i>	18
7.1.6 Refleks glasa <i>jat</i>	18
7.1.7 Vokalno <i>r</i>	19
7.1.8 Redukcija i ispadanje vokala	20
7.1.9 Sažimanje vokala	21
7.2 KONSONANTIZAM.....	22
7.2.1 Konsonant <i>h</i>	22
7.2.2 Konsonant <i>f</i>	23
7.2.3 Sonant <i>v</i>	23
7.2.4 Sonant <i>j</i>	23
7.2.5 Sonant <i>l</i>	24
7.2.6 Sonant <i>lj</i>	25
7.2.7 Sonant <i>m</i>	25
7.2.8 Sonant <i>n</i>	26
7.2.9 Sonant <i>nj</i>	26
7.2.10 Sonant <i>r</i>	26
7.2.11 Afrikate <i>č</i> i <i>ć</i> i <i>dž</i> i <i>đ</i>	27

7.2.12	Suglasnik <i>c</i>	28
7.2.13	Suglasnik <i>z</i>	28
7.2.14	Suglasnik <i>s</i>	28
7.2.15	Suglasnik <i>ž</i>	29
7.2.16	Suglasnik <i>š</i>	29
7.2.17	Suglasnik <i>b</i>	29
7.2.18	Suglasnik <i>p</i>	30
7.2.19	Suglasnik <i>d</i>	30
7.2.20	Suglasnik <i>t</i>	30
7.2.21	Suglasnik <i>g</i>	31
7.2.22	Suglasnik <i>k</i>	31
7.2.23	Sudbina grupa <i>*st</i> i <i>*sk</i>	31
7.2.24	Sudbina grupa <i>*zd</i> i <i>*zg</i>	32
7.2.25	Jotovanje	32
7.2.26	Sibilarizacija i palatalizacija	32
7.2.27	Metateza	33
7.2.28	Asimilacija suglasnika	33
7.2.29	Geminacija	33
7.2.30	Gubljenje suglasnika	34
6.	MORFOLOGIJA	35
8.1	IMENICE	35
8.1.1	A-vrsta	35
8.1.2	E-vrsta	36
8.1.3	I-vrsta	38
8.2	ZAMJENICE	38
8.3	PRIDJEVI	39
8.4	BROJEVI	40
8.5	GLAGOLI	40
8.5.1	Infinitiv	40
8.5.2	Prezent	40
8.5.3	Aorist	41

8.5.4 Imperfekt.....	42
8.5.5 Pluskvamperfekt	42
8.5.6 Futur I.....	42
8.5.7 Futur II.....	42
8.5.8 Imperativ.....	43
8.5.9 Potencijali.....	43
8.5.10 Habitual.....	43
8.5.11 Glagolski pridjevi.....	43
8.5.12 Glagolski prilozi	44
8.6 PRILOZI.....	44
8.7 PRIJEDLOZI	44
8.8 UZVICI.....	45
8.9 VEZNICI.....	45
8.10 RIJEČCE.....	45
7. IZ SINTAKSE	46
9.1 Kongruencija	46
9.2 Iz sintakse padeža	46
9.2.1 Nominativ.....	46
9.2.2 Genitiv	47
9.2.3 Dativ	47
9.2.4 Akuzativ.....	47
9.2.5 Instrumental.....	47
9.2.6 Lokativ	48
9.3 Iz sintakse glagola	48
8. POPIS RIJEČI.....	49
9. ZAKLJUČAK	53
10. TEKSTOVI	55

1. LITERATURA

1. Brabec, Ivan, *Govor Tuzle i okolice*, Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, knjiga X, Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo, 2012.
2. Brozović, Dalibor, *O problemu ijekavskoščakavskog (istočnobosanskog) dijalekta*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knjiga II, Zagreb, 1966.
3. Brozović, Dalibor, *Govor u dolini rijeke Fojnice*, Hrvatski dijalektološki zbornik 13, Zagreb, 2007.
4. Bulić, Refik, *Ekavsko-jekavski govori tešanjско-maglajskoga kraja*, Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj, 2013.
5. Bulić, Refik, *Arhaičniji govori u gornjem toku Spreče: Živinički kraj*, Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli, Tuzla, 2014.
6. *Fojnica kroz vijekove*, Skupština Opštine Fojnica, Savjet za pripremu i izdavanje „Monografije Fojnica“ i SOUR „Veselin Masleša“, OOUR Izdavačka djelatnost, Sarajevo, 1987.
7. Halilović, S., Tanović, I., Šehović, A., *Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik*, Slavistički komitet, Sarajevo, 2009.
8. Jahić, Dževad, *Ijekavskoštakavski govori istočne Bosne*, Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, knjiga VIII, Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo, 2002.
9. *Jezik u Bosni i Hercegovini*, Institut za jezik u Sarajevu i Institut za istočnoevropske i orijentalne studije, Oslo, 2005.
10. Okuka, Miloš, *Neke osobnosti vokalizma današnjeg govora donjeg toka Usore*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Radovi, knjiga VII 1972/1973., Sarajevo, 1973.
11. Valjevac, Naila, *Govor visočkih muslimana (Akcentat i fonetika)*, Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, knjiga IV, Sarajevo, 1983.
12. Valjevac, Naila, *Govor u slivu Lašve*, Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, knjiga IX, Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo, 2002.

1. UVOD

U ovom radu će biti obrađen govor Fojnice, jedne male općine u središnjoj Bosni.

Na istraživanju govora Fojnice (između ostaloga) mnogo ranije radio je jedan od velikih dijalektologa našega podneblja, Dalibor Brozović. Njegova doktorska disertacija, koja će meni pri izradi ovoga rada biti glavna vodilja, upravo nosi naziv *Govor u dolini rijeke Fojnice*. Brozović se, dakle, pozabavio govorima svih predjela u slivu ove rijeke, koja obuhvata više od jedne općine, a moj rad će biti usredsređen isključivo na Fojnicu, kao srednjobosansku općinu.

Sama tema mi se nametnula prvenstveno zbog toga što mi je područje dijalektologije kao discipline oduvijek bilo u središtu interesovanja. Drugi razlog zbog kojeg sam odabrala ovu temu jeste potencijalni lični doprinos mjestu u kojem sam rođena i odrasla, a onda i nauci koja se time bavi.

Činjenica da ljudi u većini izgovaraju riječi i fraze, čijih značenja i porijekla nisu ni svjesni, nagnala me da proniknem u njihovu srž i dokučim razlog tome. Ljudi u globalu malo razmišljaju o tome na koji način govore ono što govore, tj. kako upotrebljavaju jezik u bilo kojem obliku razmjene informacija. Slušajući ovakve i onakve riječi, njihove akcente i sklopove rečenica te razmišljajući upravo o načinu na koji su upotrijebljene, moja želja za istraživanjem i analiziranjem tog polja jezika je bivala u uzlaznoj putanji. Svoj doprinos sam, shodno tim prilikama, najbolje i najpotpunije mogla dati upravo u analiziranju govora kojim se aktivno služim i koji aktivno slušam od svog rođenja.

Rad sam podijelila na određene segmente, kako zarad bolje preglednosti, tako i zbog lakšeg praćenja i razumijevanja sadržaja koji nudi imajući na umu i to da bi i nekoga sa strane, takoreći laika, osobu nestručnu za jezik i jezička pitanja, mogao zaintrigirati dati sadržaj.

Segmenti rada su sljedeći:

1. najprije ću dati kratak pregled Fojnice, uključujući njen historijski aspekt, te demografski sastav i procenat
2. u nastavku rada ću iznijeti teorijski dio onoga što obuhvata istočnobosanski dijalekat (ijekavski šćakavski dijalekat)
3. na koncu, treći segment rada obuhvatit će analizu fonetskih, morfoloških, te sintaksičkih odlika govora Fojnice

Rad ovog tipa u normalnim uslovima zahtijevao bi terensko istraživanje koje bi uključivalo direktan razgovor sa mještanima Fojnice. To bi bio prirodni i tipični način prikupljanja

materijala koji bi obuhvatao moja pitanja postavljena ispitanicima, neke kratke ankete provedene među mlađom populacijom (u školama) i sl. Međutim, s obzirom na trenutnu epidemiološku situaciju, bila sam prinuđena materijal sakupljati na neke druge načine i sve navedeno usmjeriti i provesti uglavnom putem interneta i društvenih mreža. Pri tome su mi od najveće pomoći bile videoreportaže novinara Srećka Stipovića. Radi se o novinaru i publicisti iz Bosne Hercegovine koji u svojim reportažama donosi nesvakidašnje priče uglavnom iz prigradskih i seoskih naselja srednjobosanskih gradova i općina. Reportaže su mi uveliko pomogle i zbog toga što uključuju sadržaje sa starijim govornicima, može se reći starosjediocima Fojnice, zatim govornicima različitih konfesionalnih zajednica iz različitih dijelova ove općine. Nabrojat ću neke od govornika Fojnice Stipovićevih videoreportaža koji su meni poslužili kao svojevrsni ispitanici govora ovog područja:

Ivanka Miličević iz mjesta Ragale (srednja životna dob, pismena);

Nusreta Merdžanić iz mjesta Prokos (80 godina);

Mare Trogranić iz mjesta Božići (80 godina);

Ibrahim Softić iz mjesta Prokos (treća životna dob, nepismen);

Marijan Marković iz mjesta Bakovička Citonja (1941. godište);

Alija Bukvić iz mjesta Božići (36 godina, pismen).

Terensko istraživanje bi svakako bilo vrlo zanimljivije i uzbudljivije, ali kada sumiram cjelokupan materijal, smatram da ni spomenute videoreportaže ne oskudijevaju ni sadržajnošću ni raznolikošću materijala. Neke isječke od tih reportaža dat ću na kraju rada u tekstualnom obliku.

Tek ponešto građe sam uspjela prikupiti i iz slobodnih razgovora čiji sam učesnik bila.

Rad koji je pred vama svakako da neće obuhvatiti sve aspekte govora ovoga kraja, jer bi za to bilo potrebno mnogo iscrpnije i ozbiljnije istraživanje, ali će biti fokusiran na osnovne karakteristike govora ovoga područja.

2. FOJNICA KROZ VIJEKOVE

U ovom dijelu ću se kratko osvrnuti na historijat Fojnice od njenih najranijih dana do savremenog doba. Naziv ovog podnaslova je simboličan, zbog toga što mi je za ovaj dio od velike pomoći bila knjiga *Fojnica kroz vijekove* koja je štampana 1987. godine, a čiji urednici su bili Rešad Dizdarević i Milosav Popadić. Zapravo se radi o monografiji koja je koncipirana na naučno-historijskim studijama i memoarskim radovima velike grupe autora koji su na ovaj način željeli otrgnuti od zaborava mnoge događaje iz ovog malog kraja.

Pretpostavke autora su da je ovaj kraj u najstarije doba bio prekriven šumama, pa čovjek nije imao nikakve izgleda za naseljavanje. Time tumače i razlog zbog kojega nemamo zabilježenih tragova neolitskog čovjeka u ovom kraju. Pod pretpostavkom možemo reći da je Fojnica prve stanovnike dobila tek u II mileniju st.e. kada se na ovom prostoru pojavljuje metal te počinje period gradinskih naselja. Fojnica je inače važila za jedan izrazito bogat rudarski kraj koji obiluje različitim vrstama metala zbog čega je, kako smatraju istraživači, bila primamljiva još starim Rimljanima. Franjevački samostan u Fojnici upravo je riznica mnogobrojnih kovanica iz vremena kada su Rimljani upravljali ovim krajem.

Fojnica je nastala bar deceniju ili dvije prije nego što se prvi put pominje, 1365. godine. Naime, 18. marta te godine zabilježeno je da je Hans Sasinović, u ime svoje i svoga brata Nikla, prodao Jakopčetu Ilije Kalegića i Paulušku Kudelinoviću polovinu jama u Fojnici i Ostružnici, koje su tu imali još odranije.¹

U srednjem vijeku Fojnica više nego ikada prije postaje atraktivno mjesto zbog eksploatacije rudnih bogatstava. Potvrđen je i boravak Dubrovčana koji su bili zakupci ili vlasnici mnogih rudarskih jama, što često navode u svojim testamentima. Sve većim razvojem rudarstva nameće se potreba i za razvojem trgovine, potom zanatstva, pa i svih ostalih privrednih grana.

U jednom defteru iz 1468. godine zabilježeno je da Fojnica ima 329 domaćinstava i 20 neoženjenih, što bi bilo oko 1600 stanovnika prema slobodnim procjenama jednog od autora knjige. U to vrijeme, uostalom kao i u svim urbanim sredinama, postepeno je počela da se širi pismenost i to uglavnom među višim slojevima društva. Osnovno pismo tadašnje srednjovjekovne Bosne bila je ćirilica.

Dolaskom Osmanlija Dubrovčani polahko napuštaju svoje poslove u Fojnici. Iz izvora nije jasno da li je Fojnica u vrijeme vladavine Osmanlija bila župa ili se nalazila u okviru župe Lepenica.

Ibrahim Tepić navodi da je fojnički kraj u XIX stoljeću u administrativno-upravnom i sudskom pogledu pripadao sarajevskom sandžaku, tj. mutesafirluku i bio jedan od sedam

¹ *Fojnica kroz vijekove*, str. 36.

kadiluka tog sandžaka. Ti kadiluci su bili: Sarajevo, Visoko, Fojnica, Rogatica, Kladanj, Višegrad i Čajniče. U to vrijeme počinje masovnije da se širi pismenost među muslimanima, naročito otvaranjem specifičnih islamskih škola (mekteba). Prva pučka škola otvorena je 30. septembra 1847. godine. Jedno vrijeme je u toj školi predavao poznati franjevac i prosvjetitelj Ivan Frano Jukić. Sredinom 17. stoljeća izgrađena je i prva medresa u Fojnici u kojoj su se obrazovali kandidati za imamsko-mualimska radna mjesta u islamskoj zajednici. Tu prvu fojničku medresu pohađali su poznati muderisi Husein ef. Zukić, šejh Abdurahman Sirrija (osnivač tekije na Oglavku), Abdulvehab Ilhamija (jedan od prvaka bosanskohercegovačke alhamijado književnosti) i mnogi drugi.

Za vrijeme austrougarske vlasti prostor Fojnice je pripadao sarajevskom okrugu. Godine 1885. uži fojnički srez imao je jednu gradsku i 17 seoskih opština: Brestovsko, Bukovci, Busovača, Gvoždani, Lugovi, Milodraž, Orahovo, Ostružnica, Palež, Podstinje, Pridola, Prokos, Rastovo, Šćitovo, Tetima, Tješilo i Višnjica. U ovom periodu pismenost bilježi veći napredak, ali je još uvijek bila privilegija malobrojnog dijela stanovništva.

Osnivanjem banovina (1929. godine), koje su ime dobijale po „glavnim rijekama“, fojnički srez je pripao Drinskoj banovini. U to vrijeme Fojnica je brojala oko 1000 stanovnika koje je po konfesionalnoj opredijeljenosti većinskim dijelom bilo muslimansko. Ono što je još bitno napomenuti je da je od 1921. do 1926. godine u Fojnici kao sreski ljekar službovao naš poznati književnik Isak Samokovlija.

Godine 1941. formirana je banovina Hrvatska spajanjem dotadašnjih banovina Savske i Primorske u koju je pored drugih srezova bila pripojena i Fojnica. Polovinom aprila iste godine fojnički kraj je okupiran od strane njemačkih jedinica kada dolazi do niza promjena na ovom prostoru. Protiv nacističkih okupatora i njihovih domaćih saradnika djelovala je grupa omladinaca među kojima je bio i Zijo Dizdarević koji je 1942. pogubljen u logoru Jasenovac.

Godine 1945. četnici upadaju u Fojnicu, pale je i pljačkaju, a zatim bježe pred jedinicama Jugoslovenske armije kada Fojnica biva konačno oslobođena.

Za vrijeme rata u Bosni i Hercegovini od 1991. do 1995. jedno vrijeme općinu Fojnicu je kontrolirao HVO, ali je na kraju kontrolu preuzela Armija BiH.

Danas je to općina koja prema procjenama broji oko 10 000 stanovnika i koja u posljednjih nekoliko godina bilježi trend sve masovnijeg odlaska mještana.

3. DEMOGRAFSKI SASTAV FOJNICE

Danas se misli da su Fojnicu do dolaska Rimljana naseljavali pripadnici ilirskog plemena Desitijata. Desanka Kovačević-Kojić navodi da njemački rudari Sasi predstavljaju najstariji etnički sloj u Fojnici. Do srednjeg vijeka u Fojnici se okupilo raznorodno društvo stranaca i domaćih ljudi. U osmanskome periodu fojničko stanovništvo je mahom bilo rudarsko i zanatlijsko, a konfesionalno uglavnom katoličko. Prvi popis stanovništva je iz doba Osmanlija (1489.) kada je Fojnica imala *189 kršćanskih kuća sa 13 odraslih neoženjenih stanovnika, 1 baštinu, 29 udovičkih kuća, te 6 muslimanskih kuća sa 2 neoženjena člana.*²

U godinama koje slijede broj muslimanskih domaćinstava se uvećava, a to je uglavnom bilo domaće kršćansko stanovništvo koje je prešlo na islam.

Ivan Frano Jukić u XIX stoljeću bilježi popis stanovništva fojničkog kraja te navodi da u fojničkoj nahiji ima 24 džemata muslimana i tri župe katolika u kojima živi 8000 duša. Popisi iz osmanskog perioda ne pružaju preciznu sliku kad je u pitanju broj stanovnika zbog toga što je u to vrijeme popisivana samo muška populacija.

Za vrijeme austrougarske vladavine u Bosni i Hercegovini su izvršena četiri popisa stanovništva i to: 1879., 1885., 1895. i 1910.

U tabeli 1 možemo vidjeti kakav je bio priraštaj fojničkog stanovništva u godinama od 1879. do 1910., a u tabeli 2 kakva je to vjerska struktura stanovništva toga vremena.

Godina	1879.	1885.	1895.	1910.	Priraštaj	1879–1910.
Br. stanovnika	1544	1562	1530	1392	-152	-9,8%

Tabela 1³

Godina	1879.	1885.	1895.	1910.
Katolici	799	845	839	719

² *Fojnica kroz vijekove*, str. 69.

³ Ortschaft – und Bevölkerungs – Statistik von Bosnien und Hercegovina. (Štatistika miesta i pučanstva Bosne i Hercegovine), Sarajevo, 1980, str. 13.

Muslimani	745	693	644	642
Pravoslavni	-	11	25	12
jevreji	-	8	22	17
Ostali	-	5	-	2

Tabela 2⁴

U godinama između dva svjetska rata stanovništvo je po konfesionalnoj opredijeljenosti bilo pomiješano s tim da je njegov veći dio bio muslimanske vjeroispovijesti.

Nacionalni sastav stanovništva prema popisima iz 1971., 1981., 1991. i 2013. godine dat ću u tabeli ispod, a izvori za navedene statističke podatke su sljedeći:

- Nacionalni sastav stanovništva SFR Jugoslavije, Podaci po naseljima i opštinama, Knjiga I i Knjiga II, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1971/1981. i
- Internet-stranica <http://www.statistika.ba/?show=12&id=10324> za podatke iz 1991. i 2013. godine

Godina	1971.	1981.	1991.	2013.
Muslimani	6473	6432	8024	7592
Hrvati	5948	7637	6623	3664
Srbi	223	422	157	48
Jugosloveni	85	413	407	-
Ostali	100	141	1085	1052
ukupno	12829	15045	16296	12356

⁴ Fojnica kroz vijekove, str. 148.

4. ISTOČNOBOSANSKI (IJEKAVSKOŠČAKAVSKI) DIJALEKT

Područje Fojnice pripada istočnobosanskom (ijekavskošćakavskom) dijalektu. Iako se prema granicama dijalekata na dijalektološkoj karti ovaj kraj nalazi na granici zapadnog (ikavskog novoštokavskog) dijalekata i pomenutog istočnobosanskog, po svim svojim dijalekatskim osobinama on je ipak u potpunosti dio drugoga. Dalibor Brozović u svojoj disertaciji *Govor u dolini rijeke Fojnice* piše sljedeće:

Radi se dakle o velikom kompleksu (međurječje Bosne i Drine + dolina Fojnice) s dvjema osnovnim značajkama: ijekavizam i šćakavizam. Po njima ovaj govor može ući u našu dijalektologiju kao "ijekavskošćakavski", što mu je najadekvatniji naziv. Čitav bi se problem mogao ovako izraziti: dolina Fojnice ne spada u zap. nego u ist. Bosnu, ali istočna Bosna spada u zapadnu štokavštinu.⁵

Istočnobosanski dijalekt obuhvata područje istočno od rijeke Bosne te prostor od Sarajeva do rijeke Save na zapadu. Obuhvata tuzlansku oblast na istoku Bosne te granica dalje izbija do rijeke Drine na istoku. Ovim dijalektom govore i iseljenici u Hrvatskoj Kostajnici na Uni, zatim oni u okolini Virovitice u Slavoniji te govornici u selima koja se nalaze južno i istočno od Pečuha u Mađarskoj. Ovaj dijalekt razvio se na području srednjovjekovne Bosne.

Profesor Halilović, kao i ranije Dalibor Brozović, ukazuje na raznolikost ovog dijalekata koja je uzrokom brojnih migracija, različitog porijekla stanovništva te njihovim neizbježnim međudjelovanjem.

Kao najizrazitiji govori ovoga područja izdvajaju se oni starinaca Bošnjaka i Hrvata. Za srpske govore je karakteristična pojava izostajanja šćakavizma i novoštokavska akcentuacija.

Neke od odlika govora koji pripadaju istočnobosanskom dijalektu su: infinitiv bez završnog -i (*òtić, ùradit*), dvostruki akcenti (u Sarajevu: *ókâ, zímê⁶*), šćakavski oblici naporedo sa šćakavskim u nekim govorima, arahizmi, česta je i upotreba habituala u razgovornom jeziku (*òna bi dòđi*) itd...

Istočnobosanski dijalekt dijeli se na sjeverni i južni poddijalekt, pa bi govor Fojnice prema toj podjeli pripadao južnom poddijalektu.

Sjeverni poddijalekt istočnobosanskog dijalekata obuhvata prostor sjeverno od rijeke Krivaje i istočno od rijeke Bosne, a južni poddijalekt obuhvata prostor južno od rijeke Krivaje.

⁵ Brozović Fojnica 162.

⁶ *Jezik u Bosni i Hercegovini*, str. 16.

Sjeverni poddijalekt karakteriše zatvaranje vokala *a*, dosljednije vršenje novog jotovanja, a neke tuzlanske oblasti imaju skupinu *šč* u pridjevima i prezentu.

Južni poddijalekt obuhvata više govornih tipova: okolina Dervente ima jekavskoščakavski govor starinačkog hrvatskog stanovništva te ikavskojekavskoščakavski govor Bošnjaka, sliv Usore ima specifičan tešanjsko-maglajski govor, zatim govori između Bosne i Krivaje, govori u dolini Fojnice, južnobosanski govori te na kraju sarajevski kraj.

5. FONETIKA

7.1 VOKALIZAM

Vokalni sistem istraživanog područja blizak je standardnom bosanskom jeziku i nema znatnijih odstupanja u artikulaciji glasova. Odlikuje ga pet vokala i vokalno *r*.

7.1.1 Vokal *a*

Vokal *a* u govoru Fojnice uglavnom ima standardnojezičku vrijednost. Jedina odstupanja se javljaju u njenom sjeverozapadnom dijelu, u govoru mještana okolnih sela gdje susrećemo pojavu tzv. *zaobljenog vokala a* kao što je slučaj u primjerima: *glá^ova, trá^ova, spá^ovati, rá^odē, vrá^ota.*⁷

Standardnojezička vrijednost vokala *a* vidljiva je u sljedećim primjerima do kojih sam došla: *zafálit, tàkmičēnje, škàndāl, kàzan, političār, đàba, nácín, ràcūn.*

Supstituciju vokala *a* vokalom *e* uočila sam u sljedećim primjerima: *ne vělja, seláma, ùderit, đàbē, mermeláda, priveri, nēprijetelj, jērān, šērāf, vášer.*

Česta je i supstitucija vokala *a* vokalom *o*, a ja ću navesti nekoliko takvih primjera: *gōnjaju se, pàntole, pōvlaka, zătvorat, ćòrap, Motórac, òbodvoje* (Brozović 2007: 34).⁸

Supstituciju vokala *a* vokalom *i* uočila sam u primjeru *dōsti*, dok na supstituciju vokalom *u* nisam naišla u ovom istraživanju.

7.1.2 Vokal *u*

Vokal *u* također ima standardnojezičku vrijednost. Inače je to najstabilniji vokal u dolini Fojnice (Brozović 2007: 36).

⁷ Zatvoreni vokal *a*, naročito u dugim slogovima, poznata je i rasprostranjena osobina ijekavskoščakavskih govora. Bilježe ga: Valjevac Lašva 75; Brabec Tuzla 61; Brozović Ije-šća 137. Valjevac napominje da je zatvoreni vokal *a* često individualnog karaktera, pa neki govornici mogu imati izrazito zatvorenu artikulaciju ovog vokala, dok se kod drugih ne razlikuje od standardne. (Valjevac Lašva 76.)

⁸ Glas *o* u *òbodvē* (obadvije; Ba-B) došao je utjecajem oblika *o*boje.

Iako važi za najstabilniji, u istraživanju sam se susrela i sa pokojom zamjenom vokala *u* nekim drugim vokalom. Najčešća je zamjena vokala *u* vokalom *i*, što možemo vidjeti u sljedećim primjerima: *sirutka, krénilo, brñiti, alèjkimu sèlam, šnjíra*.

Nailazimo još i na susptituciju vokala *u* vokalom *o*: *Ròmūnija, kòkuruz, pònemōć, oščédit*.

Supstituciju vokala *u* vokalom *e* imamo u sljedećim primjerima: *màkeō, sàgeō, nàgeō*.⁹

Zanimljiva je i supstitucija vokala *u* sonantom *v*, što sam uočila u primjerima kao što su *avtòbus* i *àvto*.

Supstituciju vokala *u* vokalom *a* uočila sam u samo dva primjera *svàđe* (pril.) i *abalànta* (ambulanta).

7.1.3 Vokal *o*

Glas *o* je u usporedbi sa standardom nešto vrlo malo zatvoreniji, ili je pak jednak standardu, a jedno i drugo čuje se od istih osoba (Brozović 2007: 37).

Najčešća supstitucija vokala *o* je vokalom *a*, što je vidljivo iz sljedećih primjera: *njěšta* i *něšta, apérisat, aperácija, trampalína, ànamo, útarak, ozgár, sùbata, barbóne, Būsavaća, palitika, baróvnica, Visakō, mùhalōvka*.

Česta je i supstitucija vokala *o* vokalom *u*: *dòktur, kùfer, harmùnika, tròtuār, telèfūn, uznòjiō, hàus, tùmur*.

Supstituciju vokala *o* vokalom *e* uočila sam u primjerima: *gréblje, pònovē* i *isponóve, nē mere, Bilálevac, četvèrica*.

Sekundarni glas *o* sam uočila kod glagolskog pridjeva radnog *hòtjela, hòtjeli*.

Na supstituciju vokalom *i* nisam naišla u toku ovog istraživanja.

⁹ Ovdje je, zapravo, riječ o supstituciji sloga *nu* vokalom *e*. Razlog zbog kojeg je došlo do ove supstitucije je analogne prirode, prema gl. *početi* imamo: *početi-maketi/sageti/nageti, počeo-makeo/sageo/nageo*.

Glagolski pridjev prošli trpni i radni i infinitiv u glagola kao sagnuti, nagnuti i sl. ima glas *e* mjesto *nu*: *pogét se* (V-Č), *sàgēo* (Ba-B), *sàgēt* (V-Ča), *nàgēli* (V-A), *nàgēo* (Os-L), *pògēla se* (V-Š). – Brozović Fojnica 42.

7.1.4 Vokal *i*

Glas *i* izgovara se normalno, ali inače je najnestabilniji od svih samoglasnika u ovome govoru i najčešće se reducira u raznim stupnjevima (Brozović 2007: 39).

Supstituciju vokala *i* vokalom *a* uočila sam u sljedećim primjerima: *òbašō, sâc, sâšla*.

Vokal *e* namjesto vokala *i* pronašla sam u samo jednom primjeru *fâmēlija*.

Tokom istraživanja nisam uočila supstituciju vokala *i* nijednim drugim vokalom izuzev ovog navedenog. O vokalu *i* i njegovom čestom izjednačavanju sa *jatom* bit će riječi u posebnoj poglavlju.

7.1.5 Vokal *e*

Vokal *e* ima standardnojezičku vrijednost, ali se vrlo često zamjenjuje i nekim drugim vokalima. U istraživanju koje sam ja provela, najčešće se susptituirala vokalom *i* i to je uglavnom riječ o glagolima sa prefiksom *pre-* koji je u govoru Fojnice uvijek *pri-*.

Primjeri u kojima je vidljiva supstitucija vokala *e* vokalom *i* su sljedeći: *prìko, gòri, dòli, prìpraviō, prìpametan, pribáciti, prìdati, prìgledati, pribròjat, prisèliti, prìd, prìverit, njègdi, prìpasti*.

Supstituciju vokala *e* vokalom *a* uočila sam u primjerima: *satàlit, fafārōn, jāl, prìja, đigara*.

Supstituciju vokalima *a* i *u* nisam uočila tokom istraživanja.

7.1.6 Refleks glasa *jat*

Govor Fojnice pripada ijekavskošćakavskom dijalektu, pa bi zamjena glasa *jat* na ovom području trebala biti ijekavska. Međutim, zamjena *jata* ipak nije ni stabilna ni dosljedna. Uopšteno govoreći, ijekavski oblici su češći, ali sam tokom istraživanja naišla i na ikavske i na ijekavske oblike glasa *jat* i kod muslimanskog i kod katoličkog stanovništva.

Kratki *jat* izgovara se *je*, a *e* se tu vlada kao i svako drugo u istim fonetskim uvjetima. Glas *j* normalno se izgovara, kao u *jèdan*, i nije oslabljen. Dugi je *jat* mnogo zanimljiviji i ima mnogo varijanata. One se mogu podijeliti u dvije osnovne skupine: dvosložni i jednosložni

(diftonški) izgovor. Dvosložni je izgovor češći od jednosložnoga, a slogovi mogu i ne moraju biti povezani vezivnim glasom □, to jest ovdje je sasvim normalan i “zijeve” u dvosložnome *jatu*, to više što je i inače u ovom govoru češći nego u standardnome. Glas *e* u dvosložnom *jatu* redovno je dug, bio akcent na njemu ili na glasu *i*, odnosno gdje drugdje u riječi (Brozović 2007: 43).

Zamjena dugog *jata* je dvosložna: *rijèka, mlijèko, lijèha, trijèšće, ùmrijeti, tijèсна, lijek, svjèt, trijèbit, procijèdit, klijèšća, dònijela, ìspovijed, ìspovijedā, lījèpa, bījèg, ùvijèk, sijèlo, dijète, promijènit, vrijèdan, rījètko, pijèsak, stijèna, dònijet, pòslije*.

Primjeri za zamjenu kratkog *jata* su sljedeći: *sjèna, djèd, bjèžīm, pòbjego, mjèra, mjèšec, ùspjeo, promjèno, sjèko, sàbjerat, sjèrota, izapjerànje, pòdmjera, naprímjer*.

Ikavizme češće čujemo kod katoličkog stanovništva: *dònit, dõtirām, smīla, ìspovid, trīšće, gòri, ùvīk, razbòlila, raznīla, ùmrit, līpilo, svāgdi, promīšaj, dōli*, ali nisu rijedak slučaj ni kod muslimanskog: *dvī, tūdi, nīgdi, prīko, prīpravio, pribācili, svīdilo, vīdila, bīži, krènilo, sīkira, nèdilja, ponèdiljak, sīkirām*.

U prefiksu *pre-* u oblicima glagola refleks je gotovo bez izuzetka ikavski: *prīživī, prīžtvē, priskòcit, prīvarit, prīsjec, prīspō, pribācujē, prīpast, prīplakala, prīorāt, prīvrēc, prīgledāna, prīzimit* (Valjevac, Visoko: 324-325).

Ikavski je refleks dosljedan i u sljedećim oblicima: *gòrila, svē ìzgori, ìzgorī, òstarila, zàstarit* (Valjevac, Visoko: 94).

U govoru Fojnice često se kod starije populacije na mjestu gdje bi po standardu stajalo *i* čuje je: *sàbjerat, izapjerat, sàpjerat, prībjerat, sjeròta, osjeròmašen, ùspjeo, stjèō, kòm pjēr, kòm pjēraća, kòm pjērīšće, djērati, òdnjeo*.

Pojavu *e > ije* uočila sam u primjeru *rijet* (*rījèt* ću mu), a pojavu *i > ije* u primjeru *prījēcat, prījēcala*. Ovu potonju pojavu uočila je i Valjevac u govoru visočkih muslimana, kao i Brozović u fojničkom govoru (uz još i riječ *prijèglavci*).¹⁰

Ekavizme sam tokom istraživanja uočila u sljedećim primjerima: *òvde, òvdēna, òvdek, ònde, pòsle, odelénje, òbe, Nēmačka, naprimer, prèkućer*.

7.1.7 Vokalno *r*

Glas *r* nema mnogo odstupanja prema književnom jeziku (Brozović 2007: 56). Primjeri vokalnog *r* u medijalnom položaju koje sam uočila tokom istraživanja su sljedeći: *trgòvina*,

¹⁰ Navedeni oblici predstavljaju tzv. *hiperijekavizme*, koji su jedna od ustaljenih odlika ijekavskošćakavskih govora. Up.: Valjevac Visoko 325; Brozović Fojnica 51.

přšulja, cřtanovi, tćcat, ćetvćtak, vrsnćci, ũprte, ũprtiti, vřtć, pćtina, rćzgrćcat, sćditi se, třpćm, dćva, svćkrva, prćgršćce, střmo/střmu.

U govoru Hrvata vokalno *r* se moųe naći na apsolutnom poćetku rijeći: *ćda, řđav, řđavo*. Takav fonetizam imaju svi katolici (Valjevac 2002: 105). Ja sam tokom istraųivanja naišla na jedan takav primjer *ćsuz*.

Devokalizirano je *r* u oblicima broja *ćetrdeset*: *ćetrćs, ćetrćst*, a tako je *i* u glasovnim oblicima rednog broja *ćetrdeseti*: *ćetrćstć* (Valjevac 2002: 106).

7.1.8 Redukcija i ispadanje vokala

Svi vokali nisu podjednako skloni redukciji i eliziji, niti je pojava ravnomjerno zastupljena u svim pozicijama (Valjevac 2002: 107). U govoru Fojnice najstabilniji je i dalje vokal *u*,¹¹ dok je najpodloųniji redukciji i ispadanju vokal *i*.

Aferezu ili gubitak inicijalnog vokala tokom istraųivanja sam uoćila u sljedećim primjerima:

- vokal *a*: *pćriše, perćcija*
- vokal *u*: *mćjesto* (prij.)
- vokal *o*: *s vćkćm, vlicć, u nćj kććci, vćkć, vlicćnć*
- vokal *i*: bez primjera u inicijalnoj poziciji
- vokal *e*: bez uoćenih primjera

Mnogo ćešći je slućaj gubljenja vokala u medijalnoj poziciji (*sinkopa*), za što sam pripremila sljedeće primjere:

- vokal *a*: *ćtkle, bćtci, bćtke*
- vokal *u*: *ćvda, ćnda, ũeldac*
- vokal *o*: *vlicć, vlicćnć, ovlicć*
- vokal *i*: *Fćjnca, Fćjnaci, vćlka, u đepćvma, slćzćmo, kćrto, ććtri, Āđun, ćgćlla, nćloųla, kćška, šćnca*
- vokal *e*: *Sćrajvo, đćst mćrćkć*

Primjeri za *apokopu* ili gubljenje vokala na kraju rijeći nisu ćesti, a ja sam naišla na nekolicinu njih:

- vokal *a*: ćestica *neka* redovito je bez finalnoga *a*: *nćk pćtć, nćk ũćć*
- vokal *u*: bez uoćenih primjera
- vokal *o*: *tćm, vćm, vćg, nćg, svćk, sćm rćdite*
- vokal *i*: infinitiv je redovito bez krajnjeg *-i*: *sćć, izćć, urćdit, bćųat*; gl. prilog sadašnjji: *plććũć*

¹¹ Vidi: Brozović 2007: 57.

- vokal *e*: *hàjd, àjd*

Na redukciju sloga sam naišla u sljedećim primjerima: *dvî, šésēt, òzdōl, òzgor, dijétu, dijéta, dvàest*.

7.1.9 Sažimanje vokala

Vokalska grupa *-ao* u većini primjera je sažeta u *-ō* (osim gdje bi se dobila jednosložna riječ: *znào, dào*¹²): *ùzimō, òbašō, priglédō, hódō, pròšō, privúkō, pòslō, pòšō*.

Redovito sažimanje sekvence *-ao* javlja se i kod riječi *pòsō*, dok kod riječi *pakao, orao* nema sažimanja. Primjer za sažetu sekvencu *-ao* u medijalnoj poziciji je riječ *zâva* koja se redovito tako koristi i izgovara. Kod govornika poznije životne dobi, poredbena čestica *kao* ima sažeti lik *kō*.

Grupa *-eo* sažeta je u *-ō* u primjerima kao što su: *ùzō, priùzō, ùjō*, ali *oduzeo, poduzeo, oteo, počeo* ostaje bez sažimanja. Ima, međutim, primjera u kojima je hijat ukinut unošenjem intervokalnog *v*: nije *stèvona*, *stèvona* je (Valjevac 2002: 115).

Vokalska grupa *-io* sažeta je u *-ō* u primjerima: *pròmjēnō, zàmjēnō, poklònō*. Kod nekih imenica ova vokalska sekvencu se razbija intervokalnim sonantom *j*, pa u izgovoru možemo čuti: *avijóni, milijōn, rádijo, kamijóni*. Isti je slučaj i sa glagolskim pridjevom radnim: *bijō, urádijō, òćistijō, ùdarijō*.

Vokalska sekvencu *-uo* sažeta je u *-ō* u sljedećim primjerima: *krénō, odgúrñō, màznō, sàznō, dírnō, prēñō*. U inicijalnoj poziciji vokalska grupa *-uo* sažeta je u *-u* u riječi *uoči*, pa je *ùći Ramàzānā, ùći pétka, ùći srijédē*.

Grupa *-ae* sažeta je u *-ē* u brojevima: *jedánēst, jedànēsti, jedànēstero, osàmnēst, osàmnēstero*.

Tokom istraživanja naišla sam na samo jedan primjer sažimanja grupe *-au* u *-a* u medijalnoj poziciji: *nàmpalo*, dok se u inicijalnoj poziciji umjesto *-au* čuje *-av* u riječima *àvto, avtòbus*.

Umjesto vokalske grupe *-ai* imamo sekvencu *-aj* u riječima: *dàjđa, dàjđinca*.

Primjetno je i da se vokalske sekvence kod govornih predstavnika koji nisu pod utjecajem standardnog jezika vrlo često razbijaju nekim intervokalnim glasom, najčešće sonantima *v* ili *j*, ali i suglasnikom *h*, što je vidljivo u sljedećim primjerima: *sàhone, jànuvār, fèbruvār, rádijo, pùstijō, dàjđa*.

¹² Vidi: Brozović 2007: 58.

7.2 KONSONANTIZAM

Osnovne karakteristike konsonantizma govora ovoga područja su svođenje dvaju afrikatskih parova na jedan i čuvanje glasa *h* u govoru muslimana, odnosno njegovo reduciranje ili supstituiranje u govoru pripadnika drugih vjeroispovijesti. To je, uostalom, odlika kompletnog srednjobosanskog područja.

7.2.1 Konsonant *h*

Glas *h* je izrazito stabilan u ovom govoru i njegova izgovorna vrijednost ne odstupa od one standardnojezičke. Međutim, nisu ni rijetki slučajevi njegovog supstituiranja nekim drugim glasom, najčešće glasovima *f* i *k*, a kod katoličkog stanovništva redovito glasom *v*.

Evo neklicine primjera glasa *h* u inicijalnoj poziciji iz moje građe: *hòroz, hîm, harmûnika, hèvta, hèle, hòmune, hîse, hàrlav, hódò, hàus, hòra, hòran, hòtjela*. Kod katoličkog stanovništva inicijalno *h* često izostaje u govoru kao u primjerima: *ne ódam, àljine, ránit, ìstòrija*, a u primjerima u kojima nije moguće izostavljanje javlja se glas *k*: *kemikálije, kémija, kemoteràpija*.

Umjesto standardnog *htjela* u govoru Fojnice često čujemo i inačicu *stjèla*, što je primjer za supstituciju glasa *h* u njegovoj inicijalnoj poziciji.

Glas *h* je također prilično stabilan i u medijalnoj poziciji, što potvrđuju sljedeći primjeri: *sàhat, sehára, pròmaha, tèhvīd, màhune, uhásuliti, bihuzúriti, sàhone, kíhati, kahàrli, rahàtluk*.

Supstituciju glasa *h* u medijalnoj poziciji uočila sam u sljedećim primjerima: *zafálit, ùfatili¹³, kùvām, màksūz, bàksuz*, a potpuno izostavljanje ovog glasa se javlja u riječima *svàtit i màrama*.

Primjeri za glas *h* u finalnoj poziciji: *sjeròmāh, njîh, grāh, strāh, tèspîh, vřh, grjĳēh, pröpūh*.

Glas *h* je u finalnoj poziciji reduciran u prilogu *odma i oma*, u prvom licu jednine aorista: *rèko* i u genitivu množine pridjevsko-zamjeničke deklinacije: *òni cíglā, stárĳ ljúđĳ*. Sekundarno *h* prisutno je u primjerima *halàpaća, hudòvica, hîm*.

U genitivu množine pridjeva i zamjenica kod govornika poznije starosne dobi umjesto glasa *h* nailazimo na sekvencu *-ja*: *svòjĳja, tĳja, nòvĳja, òvĳja*.

¹³ Up. i: Valjevac Lašva 133.

7.2.2 Konsonant *f*

Primjeri za inicijalnu poziciju: *fènjèr, flàša, Fòjnica, fàmèlija, fèm, frìško, fìndān, fèfèrōn*.

I u medijalnoj i finalnoj poziciji glas *f* je izuzetno stabilan: *kùfer, sfúšeriō, telèfōn, zafrkáješ, sùfara, šàràf, mùsāf, lāf*.

Glas *f* nastaje od skupine *hv* u primjerima: *fála, zafálit, ùfatiō*, dok se u riječi *kàhva* još uvijek čuva kao takvo. U posljednje vrijeme se kod mlađih naraštaja češće čuje inačica *kàfa*, dok je kod katoličkog stanovništva uvijek *kàva*.

Do supstitucije glasa *f* glasovima *v* i *h* dolazi u riječima *hèvta, àsvalt* i *jùhka*.

7.2.3 Sonant *v*

I glas *v* je stabilan u govoru Fojnice. Gubljenje glasa *v* uočila sam u primjerima *mèdjed, tàkā, mà kàkī, ćòjek*. Vrlo rijetko se ovaj glas zamjenjuje nekim drugim, a ja sam naišla na primjer *zòba*. U primjerima kao što su: *obèćajē, dèšajē, zafrkáješ* dolazi do zamjene sufiksa, pa umjesto *-va* imamo *-je*.

Na sekundarno *v* sam tokom istraživanja naišla u primjerima: *situvácija, jànuvār, fèbruvār, Sùvād*.

Zbog redukcije inicijalnog vokala *o*, kod zamjenica i priloga imamo riječi sa početnim *v*: *vàki, nà vōj kùći, vāmo, vòlišnī, vòlkō*. Glas *v* se javlja i u riječima *àvto, àvtōvā, avtòbus* umjesto vokala *u*.

7.2.4 Sonant *j*

Dalibor Brozović u svojoj disertaciji za glas *j* navodi sljedeće: Ovaj glas zapravo i ne postoji u onome smislu, u kojemu imamo ostale suglasnike. Ovdje se radi o dva niza varijanata, od kojih prvi pišemo znakom *j*, a drugi znakom $\square$ (Brozović 2007: 61).

Brozović prvi opisuje kao potpun i stabilan, dok je drugi slabiji glas koji može lahko ispasti.

Glas *j* je, kao i u većini štokavskih govora, u inicijalnoj poziciji stabilan i u govoru Fojnice: *jànjàdi, jáje, jùćēr, jārān, jàmiō, jùhka, Jàsmin, jèlo, jàstuk, jorgòvān, jùtro, jàhnija, jèsti*.

U medijalnoj poziciji artikulacija glasa *j* zavisi od više faktora, pa se, zavisno od fonetskog okruženja, ali i od tempa govora, sreću njegove različite vrijednosti (Valjevac 2002: 147).

Sonant *j* se dobro čuje:

- ispred vokala *a*, *e* i *o*, a iza nekog konsonanta ili sonanta: *Fôjnica*, *vójska*, *lájsna*, *bâjka*, *mâjka*, *Âjvatōvca*, *kijámet*
- između dva vokala *a*: *trâjati*, *stâjati*
- između vokala *o* i *a*: *pòjata*, *pòjava*
- između vokala *a* i *u*: *trëbajū*, *klänjajū*
- između dva vokala *u*: *pòštujū*, *rùkujū*, *röbujū*

U finalnoj poziciji, kao i u inicijalnoj, glas *j* je prilično stabilan: *pòsticāj*, *krâj*, *dâj*, *rôj*, *znôj*.

Tokom istraživanja sekundarno *j* sam uočila u primjerima: *jöpēt*, *râdijōn*, *avijóni*, *tûj*, dok je supstituirano u riječi: *prëkućer*. Također sam njegovo ispadanje uočila i u primjerima gdje se glas *j* nađe u poziciji između dva vokala *i*: *kòziī*, *ćâršīī*, *òvćīī*.¹⁴

Glas *j* se u svojoj finalnoj poziciji također slabije čuje u imperativu: *ispī to*, *pòpūite*, *pòkrī se*.

7.2.5 Sonant *l*

Glas *l* izgovara se srednje, ni “tvrdo” ni “meko” (Brozović 2007: 65). Saglasno navodu Brozovića, i ja sam tokom istraživanja uočila standardnu artikulaciju ovog sonanta. Nisam naišla na neke brojne specifičnosti ovoga glasa u govoru Fojničana, ali i mali broj njih valja spomenuti:

- pojava *d > l* u primjerima: *òdâvle*, *òvdâle*, *dóvlē*
- pojava *n > l* u primjerima: *mlōgo*, *dūlum*
- pojava *l > lj* u primjerima: *kljānjām*, *tëgljit*
- pojava sekundarnog glasa *l* u primjeru *òdozdōl*
- pojava udvojenog *l* kao posljedica redukcije vokala *i*: *ogúlla*, *izvállla*, *isèlla*, *òbolla*¹⁵

Prijelaz *l > o* proveden je potpuno samo u glagolskom pridjevu radnom. Inače često ostaje *l*: *kīsel*, *kīsāl* (Brozović 2007: 65).

¹⁴ Up. : Brozović Fojnica 63.

¹⁵ Up.: Valjevac Lašva 151.

7.2.6 Sonant *lj*

Sonant *lj* također ima standardnu artikulaciju, ali nije posve stabilan glas u govoru Fojnice. Kao što je ranije uočio i Dalibor Brozović, skoro svaki glas *lj* može prijeći u oslabljeni glas *l*, koji je neki prijelaz ka glasu *j*, ali se s njime gotovo nikad ne izjednačuje (Brozović 2007: 66).

Pojavu *l > lj* karakterističnu za ovaj kraj već sam prethodno spomenula sa primjerima *kljānjām*, *tēgljiti*, a specifična je i česta pojava *nj > lj* što je slučaj sa primjerom *sūmljā*, *sūmljati*.

Tokom istraživanja naišla sam na dva primjera u kojima umjesto *lj* stoji *l*, a to su *vālda* i *dōle*, te jedan primjer pojave *lj > r*: *rēšnjak*.¹⁶ Samo uski krug visokoobrazovanih pripadnika ovoga govora koristi standardnojezičku inačicu *dōlje*. Sonant *lj* se često čuje i u riječima u kojima dolazi do kraćenja dugog glasa *jat* nakon sonanta *l* kao npr.: *pōslje*, *ljēp*, *mljēko*, *kljēšća*.

Zanimljiva je još jedna riječ koja se može čuti kod starijih govornika, a u kojoj je sonant *lj* formiran kao posljedica metateze jezičkih jedinica, a radi se o riječi *bōljer*.

7.2.7 Sonant *m*

Izgovorna vrijednost ovog sonanta ne odstupa od one kakva je u standardnom jeziku. Redukcije sonanta *m* su izrazito rijetke, a ja sam ih uočila u svega dva primjera: *nēa vēzē*, *abalānta*. Mnogo češće su supstitucije ovog sonanta nekim drugim glasom:

- supstitucija sonanta *m* sonantom *v*: *gúvno*
- supstitucija sonanta *m* konsonantom *ć* u primjeru *jēdnoć*
- supstitucija sonanta *m* sonantom *n*:¹⁷ *ùpānti*, *zāpānti*
- supstitucija sonanta *m* sonantom *r*: *barbóne*

Tokom istraživanja nisam naišla na pojavu sekundarnog sonanta *m* niti na njegovu geminiranu inačicu osim u ar. imenu *Muhàmmēd*. Pojava geminacije ovog sonanta i nije karakteristika govora proučavanoga područja, osim u već pomenutom primjeru koji je svakako pod uticajem orijentalne leksike.

¹⁶ Još se može čuti i inačica *lješnik*.

¹⁷ Mnogo je češći obrnuti slučaj, o čemu će biti riječi u nastavku.

7.2.8 Sonant *n*

Sonant *n* ima standardnu artikulaciju. Redukcije ovog sonanta su vrlo rijetke, ali su česte njegove supstitucije drugim glasovima, najčešće sonantom *m*. Ja sam tokom istraživanja uočila supstitucije:

- sonanta *n* sonantom *l*: *dùlum, mlògo*
- sonanta *n* sonantom *v*: *vègo, Vezíra, bòrdovaste*
- sonanta *n* sonantom *m*: *pèmzija, šàmsa, fém, nàčmū, pòčmū, tàmam*¹⁸

Redukciju sonanta *n* uočila sam u prezentu glagola: *nèk sjède*.

Pojavu *n > nj* uočila sam u primjerima: *gnjôj, zagnjòjiti, palaćínjak, njèšto, njègdi, njèko, njákav, njèkad*.

Sekundarni glas *n* također nije nepoznata pojava u govoru Fojničana, tako da u razgovoru sa starijom populacijom često možemo čuti riječi kao: *nónde, nànamo, óvden, nàniđu, nànišla, bùdnē, ràdiōn*. Sonant *n* također se u govoru Fojnice redovno javlja u leksemi *fīndān*.

Brozović bilježi još jednu specifičnu pojavu: *Neobičan je prijelaz n > x u turcizmu insan: ìxsān (TP-K), ixána (F-B), inače redovno insân (R-H; V-Č; Gk-K; F-B)*.¹⁹

7.2.9 Sonant *nj*

Izgovor sonanta *nj* podudara se sa izgovorom u standardnom jeziku. Ovaj glas se najčešće zamjenjuje sonantima *n* i *lj*, a kao primjere navodim sljedeće: *sūmljām, dímljāk, Bilješevo, Nèmačka, vārgān, v□snīci*.

U govoru starije populacije često ćemo čuti sonant *nj* u riječima koje upućuju na neku neodređenost: *njèko, njèkā, njègdi, njèšto, njèkad*.

7.2.10 Sonant *r*

Sonant *r* je također stabilan glas u govoru Fojnice i njegova izgovorna vrijednost podudarna je sa onom u standardnom jeziku. Redukciju sonanta *r* uočila sam u primjerima: *kòm̄pjēr*,

¹⁸ Up.: Brozović Fojnica 67.

¹⁹ Brozović Fojnica 68.

kòmperaća, gasonjèra. Sekundarno *r* javlja se u primjerima: *òzgōr, odòzgōr, dêr, brèz, brèzveze*. Tokom istraživanja nisam naišla na supstituciju ovoga glasa nekim drugim.

7.2.11 Afrikate *ć i ć i dž i đ*

Govor Fojnice, a to je slučaj i sa kompletnim područjem središnje Bosne i Hercegovine, karakteriše izjednačavanje dvaju afrikatskih parova u korist palatalnijeg para *ć i đ*.²⁰

Na svođenje dvaju afrikatskih parova na jedan ne utiče ni pozicija afrikate u riječi, ni njeno glasovno okruženje. Jednostavno, to je opća i sveobuhvatna pojava.²¹

Mišljenja o tome kako je došlo do ujednačavanja afrikatskih parova u našim narodnim govorima i njihovog svođenja na jedan među lingvistima ni do danas nisu usaglašena. Za jedne je ta pojava mogla nastati glasovnim putem. Drugi su joj uzrok nalazili u djelovanju vanlingvističkih faktora.²²

Artikulacija afrikate *ć* podudarna je sa onom u standardnom jeziku: *kùća, píće, vòće, ćùp, kràće*. Budući da je ovo područje izrazito šćakavsko, na mjestu skupina *št* i *tj* često imamo glas *ć*, ali više o tome u posebnom odjeljku. Česti su i primjeri pojave *t > ć* iza glasa *š*: *šćène, nàpūšćajū, pròpūšćajū, ošćédit, pūšćat, Tovaríšće, šćâp, ògnjīšće, gòdīšće*.

Pojavu *m > ć* uočila sam u prilogu *jèdnoć*, a sporadično se može čuti *pláća*, mada je frekventniji oblik *plata*. Na pojavu redukcije glasa *ć*, te na sekundarni glas *ć* nisam naišla tokom istraživanja.

Glas *č* u ovom govoru kao takav ne postoji. Na mjestu glasa *č* redovno se javlja glas *ć*, pa tako imamo: *rúćak, ćòjek, políticār, tàkmićènje, nácín, ćòrapi, ćizme, kèćap, pódrūćje, ćèljād, kolićina*. Tokom istraživanja zabilježila sam primjere u kojima glas *č* alternira sa glasom *š*: *àmiđišna, dàmiđišna, tètīšna*. Drugih specifičnosti vezanih za ovaj glas nisam zabilježila tokom istraživanja.

Valja napomenuti da razliku između afrikatskog para *č – ć* ne čuva ni katolički dio fojničkog stanovništva. Samo se od obrazovanih mogu čuti oba afrikatska para.

I glas *đ* u govoru Fojnice ima standardnu artikulaciju, što je vidljivo u sljedećim primjerima: *Àldun, đâk, svàđa, ròđâk, đigara, đèvdīr*. Na mjesto glasa *đ* u govoru starijih često dolazi sonant *j*: *dòjē, òtīji, snâjē, mēja, dòjēm, prijēš, mlājā*. Tokom istraživanja nisam uočila redukciju ovoga glasa kao ni pojavu sekundarnog *đ*. Glas *đ* se kao posljedica jotovanja javlja u mjesnim priložima: *svàđe, nēđe, nīđe, đègod*, a zabilježila sam i jedan primjer u kojem glas

²⁰ Up.: Valjevac Lašva 156; Bulić Maglaj 151. i 153; Brozović Fojnica 84.

²¹ Valjevac Lašva 157.

²² Valjevac Lašva 160.

đ alternira sa *d*: *ìdēm*. Nije rijedak slučaj ni da čujemo i fonetizme kao: *dôjdē, pôjdē, sâjdē* u kojima nije izvršena metateza jezičkih jedinica, pa samim tim ni dosljedno jotovanje.

Glas *dž* u govoru Fojnice praktično i ne postoji. Razlika između afrikatskog para *dž – đ* je u potpunosti potvrđena i kod katoličkog i kod muslimanskog stanovništva u korist glasa *đ*, pa tako čujemo: *têndëra, đëžva, pidâma, đip, dàida, àmiđa, đëp, đâmiija, findân*. Supstituciju ovoga glasa nekim drugim zabilježila sam samo u riječi *žàka* koja u standardnom jeziku ima oblik *džâk*.

7.2.12 Suglasnik *c*

Suglasnik *c* je izuzetno stabilan glas u govoru Fojnice i također ima standardnojezički izgovor. Alternacije ovog suglasnika nekim drugim su vrlo rijetke, osim kad je riječ o *sibilarizaciji*, kada možemo čuti primjere poput: *vójski, nà sliki*.

Pojavu *c > s* zabilježila sam u samo jednom primjeru *tàsna* čija forma je dosta frekventnija od one standardnojezičke *tâcna*. Drugih promjena, poput pojave sekundarnog glasa *c* ili njegove redukcije nisam uočila tokom istraživanja.

7.2.13 Suglasnik *z*

Suglasnik *z* izgovara se potpuno standardno. Redukciju ovog suglasnika uočila sam samo u primjeru *šéset* kao posljedicu gubljenja sloga. Nije rijedak slučaj da naiđemo na pojavu *z > ž* kao u primjerima: *ražljútiti, bëž një*, ali je upotreba ovakvih oblika karakteristična i ograničena samo na leksiku starijeg stanovništva ovog kraja. Pojavu *z > j* uočila sam u primjeru *gùjica* koja je također u domenu upotrebe stanovnika treće starosne dobi u Fojnici.

7.2.14 Suglasnik *s*

Glas *s* ima standardnu artikulaciju. Tokom istraživanja zabilježila sam pojavu prelaska *s > š*:

- ispred sonanta *nj*: *š njíme*
- u oblicima aorista glagola: *okrènušmo, ùstadošmo*
- u oblicima gl. prid. trpnog: *donèšen, unèšen*
- sporadično se kod starijih stanovnika čuje u riječi *škàndâl*
- ispred jotirane skupine *tj* u primjeru: *ìšćerali*

Suglasnička skupina *st* ispred prednjonepčanog *ć* također daje glas *š* u govoru: *jěšću, pàšću*.

Paralelno se javljaju oblici *díhati* i *dísati*, s tim da je prvi oblik frekventniji u upotrebi starijeg stanovništva.

Pojavu sekundarnog glasa *s* uočila sam u primjerima: *spàla nà pod, spròveli*, a njegovu redukciju nisam zabilježila tokom istraživanja.

7.2.15 Suglasnik *ž*

Izgovorna vrijednost suglasnika *ž* podudarna je sa njegovom standardnojezičkom izgovornom vrijednošću. Malobrojni su primjeri njegove supstitucije sa drugim glasovima, a ja sam zabilježila primjer u kojem suglasnik *ž* alternira sa sonantom *r*: *mòre, mòremo* i primjer njegove alternacije sa sonantom *j*: *kâjēm*. Nije nepoznata ni pojava formiranja glasa *ž* od *z* kad se potonji nađe ispred sonanta *lj* kao u primjeru: *ražljútiti*. Drugih specifičnosti vezanih za ovaj glas nisam uočila u govoru Fojnice.

7.2.16 Suglasnik *š*

Suglasnik *š* je izuzetno stabilan u govoru Fojnice i njegova artikulacija ne odstupa od one u standardnom jeziku. Supstituciju suglasnika *š* suglasnikom *s* zabilježila sam u primjeru *vrsnici*. Pojavu *k > š* uočila sam u primjeru *šćérka*.

Redukcija ovog glasa vidljiva je u primjerima kao *tà ću*, a na pojavu sekundarnog glasa *š* nisam naišla tokom istraživanja.

7.2.17 Suglasnik *b*

Brozović u svojoj disertaciji za ovaj suglasnik navodi sljedeće: *Ovaj je glas najstabilniji među labijalnim i labiodentalnim konsonantima, čista je izgovora i s malo promjena.*²³

²³ Brozović Fojnica 71.

Ja sam tokom istraživanja naišla samo na nekolicinu primjera supstitucije glasa *b* nekim drugim kao npr.:

- pojava *b > v*: *àvdest, àvdeshana*
- pojava *b > g*: *pròglēm*
- pojava *b > p*: *prezòbrazan*

Osim spomenutih pojava, drugih specifičnosti vezanih uz ovaj suglasnik nisam zabilježila.

7.2.18 Suglasnik *p*

Suglasnik *p* izgovara se kao u standardnom jeziku. Redukciju inicijalnog suglasnika *p* zabilježila sam u govoru starijeg stanovništva u primjerima: *šènica, čèla, sòvat, tīca*, dok za redukciju u medijalnom položaju imam primjer *setembar*. Supstitucije ovog glasa su prema istraživanju vrlo rijetke, a ja sam naišla na svega dva primjera: alternacija *p > v*: *tèvsija* i alternacija *p > f* u *sàfūn*.

Skup *pj* od jata mijenja se u *pʃ* samo u osnovi *pjeg*:- *pʃège* (F-B; Sr-B; VČa), *pʃégavo* (A-P), inače u svim ostalim slučajevima ostaje nepromijenjen (Brozović 2007: 72). Nekada ranije sam čula za ovu pojavu koju uočava i navodi Brozović, ali tokom istraživanja nisam naišla na takav primjer.

7.2.19 Suglasnik *d*

Suglasnik *d* se također izgovara standardno. Za razliku od drugih, ovaj suglasnik vrlo često ispada i to je njegova osnovna specifičnost. Ja sam zabilježila sljedeće primjere gubljenja ovog suglasnika: *òmmā, pòsticāj, šésēt, òzgōr, òzdōl, pānēm, pròpanēm, òtāle, nà sre sèla, prèstavi se, ljùski, kà sam bīla, òklē*. Analogno prema *ovde*, javlja se sekundarni glas *d* u *túdē*. Supstitucije ovog suglasnika nisu česte, a ja bilježim sljedeće: supstitucija *d > l* u *odávlē, dóvlē* i supstitucija *d > t* u *lātica*.

7.2.20 Suglasnik *t*

Suglasnik *t* je prilično stabilan i njegova izgovorna vrijednost podudarna je sa standardnojezičkom. Redukcije ovog glasa uočila sam u medijalnoj i finalnoj poziciji u

primjerima: *òpe, àvdeshana, špòre, pèsto, šêsto, krève*. Naišla sam na samo jedan primjer u kojem glas *t* alternira sa nekim drugim glasom, a radi se o primjeru *kòšpica*. Tokom istraživanja nisam naišla na pojavu sekundarnog suglasnika *t*.

7.2.21 Suglasnik *g*

Suglasnik *g* je možda i najstabilniji ako sudimo po istraživanju koje sam ja provela. Nisam zabilježila niti jedan primjer alternacije ovog suglasnika nekim drugim, kao ni pojavu sekundarnog glasa *g* niti njegove redukcije. Jedina opaska kad je u pitanju ovaj glas jeste da se u govoru Fojnice redovno čuje samo *vâgām, izvâgāj, vâgā*.

7.2.22 Suglasnik *k*

Suglasnik *k* izgovara se kao u standardnom jeziku. Za razliku od njegovog zvučnog parnjaka *g* ovaj suglasnik često ispada, što je vidljivo iz sljedećih primjera: *čèri, cérka, eskùrzija, rùsāk, nákv, pèsin*. Supstitucije glasa *k* nekim drugim glasom nisu česte, a ja navodim primjere do kojih sam došla:

- supstitucija *k > š* u *ščérka*
- supstitucija *k > h* u *mèhtef*
- supstitucija *k > g* u *gànjžza*

Pojavu sekundarnog glasa *k* bilježim u priložima *òndāk, óvdek*.

7.2.23 Sudbina grupa **st i *sk*

Područje Fojnice pripada ijekavskošćakavskim govorima, pa su prema tome ove dvije konsonantske sekvence uglavnom dale grupu **šč*: *gòdīšće, kòšćan, klijèšća, šćâp, pùšćí²⁴, ùvješćila, šćèla, šćéka, šćùcām, bášća*.

O nastajanju ove skupine Brozović navodi: Konsonantska skupina *šč* nastaje od staroga *stj* i *skj* (i *sk* + prednji vokal), od *stbj*, od novog *šč* (*briššćić*, Bo-S; Vuk *brèšćić*, od *brijeg*) i asimilacijom *s* ispred *ć* (*ś cīīm*, V-Š).²⁵

²⁴ U ovom primjeru se javlja sekvenca **šč* analogijom prema *pušćat*, što je opet primjer za nastajanje sekvence **šč* kao rezultata podnovljenog jotovanja.

²⁵ Brozović Fojnica 88.

Sekvenca *št može se čuti samo kod stanovnika mlađe dobi te kod obrazovanijeg dijela govornika: *dvòrište, gòdište, ògnjīšte, Tovàrište, propúštajū, štâp*. Još sam uočila da je sekvenca *št frekventnija u govoru katoličkog dijela stanovništva (doduše onog srednje starosne dobi), nego što je to slučaj kod muslimana, kod kojih se gotovo redovno čuju samo oblici sa *šč.

7.2.24 Sudbina grupa *zd i *zg

Tokom istraživanja zabilježila sam dva primjera u kojima ove sekvence daju refleks *žd: *zvīždī i mòždanī*, s tim da se ovaj drugi sve rjeđe može čuti, budući da je zastupljen samo u govoru starijeg stanovništva.²⁶

7.2.25 Jotovanje

Na području Fojnice jotovanje se vrši dosljedno u svim kategorijama riječi. Primjeri za jotirane sonante *l* i *n*: *zdrâvlje, vesélje, krâvljē, postánje, bàcânje, kàmēnje*.

I dentalni suglasnici *d* i *t* dosljedno se jotuju u ovom govoru: *krâđa, vòđēnje, ùrâđen, grôžde, lišće, prègršće*. Uz ovo moram napomenuti da se sporadično mogu čuti i fonetizmi: *sùdje, ròdjak* u kojima je očuvana nejotirana skupina *dj.

7.2.26 Sibilizacija i palatalizacija

U govoru stanovnika Fojnice naići ćemo na brojne desibilizirane suglasnike, naročito u oblicima dat. i lok. jd. im. ž. r. na *-a*: *vòjski, knjìgi, svèski, nà sliki*. Suglasnici *k*, *g*, *h* ostaju nepromijenjeni i u onim oblicima u kojima ni po standardu ne dolazi do sibilizacije: *séki, báki, tètki*. Pojedine imenice koje u Njd. završavaju na velarni suglasnik imaju dugu množinu tvorenu uz pomoć nastavka *-ovi*: *rùsakovi, snìmkovi* tako da ni ovdje ne dolazi do sibilizacije (ali je *momci, koraci*).

Za razliku od sibilizacije, promjena ovih suglasnika po I palatalizaciji je posve drugačija. Tokom istraživanja nisam zabilježila nijedan primjer koji bi upućivao na neko odstupanje od vršenja ove promjene.

²⁶ Up.: Brozović Fojnica 87–88; Valjevac Lašva 168.

7.2.27 Metateza

S obzirom na broj zabilježenih primjera, možemo reći da je metateza jedna od važnijih osobina govora ovoga kraja. Ovu promjenu zabilježila sam uglavnom kod starijih pripadnika fojničkog govora: *tèhvīd, bòljer, vóde, nóde, òvdāle, òtāle, Bārjam,*²⁷ *hī, ðèrđiv, Nòvreška, hòmmune, òbrezati.*²⁸ Upitna riječca *li* u oblicima *vidiš li, čuješ li* ima oblik *vīdīš il, čūjēš il*.

7.2.28 Asimilacija suglasnika

Promjena zvučnosti moguća je samo u asimilaciji, a u njoj u tom pogledu nema odstupanja od stanja u književnom jeziku (Brozović 2007: 94).

Asimilaciju suglasnika po zvučnosti uočila sam u sandhiju i za to navodim primjere: *ot kòga, ĩs kùćē, pòt prītīskom, nīs pūt, ĩs pòtok*.

Tokom istraživanja zabilježila sam i primjere asimilacije suglasnika:

- po mjestu artikulacije: *z, s + lj, nj: ražljútiti, š njūma, bēž njē, kāšnje, ižljúbit*
- po načinu artikulacije: *ps > vs: tèvsija*

Glasovi *m* i *n* smjenjuju se gotovo redovno prema naravi suglasnika iza sebe, samo je oblik *pémzija* protuprirodan (Brozović 2007: 95).

7.2.29 Geminacija

Pojava udvojenih suglasnika prisutna je uglavnom u riječima orijentalnog i sakralnog karaktera i porijekla: *Āllāh, ðènnnet, ðehènnem*. U riječima domaćeg porijekla zabilježila sam samo jedan primjer geminiranog sonanta, i to nakon gubljenja suglasnika u riječi *òmmā*.

²⁷ Oblik karakterističan za govornike katoličke konfesije.

²⁸ Misli se na glagol *porezati*.

7.2.30 Gubljenje suglasnika

Tokom istraživanja naišla sam na jedan primjer gubljenja suglasničke skupine (*ćđek*), dok je gubljenje pojedinih suglasnika kao što smo do sada mogli vidjeti vrlo česta pojava. Ja ću navesti primjere samo nekolicine njih, budući da sam prethodno već pisala nešto o tome:

- *v* se gubi u primjerima: *tākā, kākī, vākā*
- *d* se gubi u skupini *ds*: *ljūski, pòsticāj* te u skupini *dn*: *pānēm, pròpanēm*
- *t* se gubi u skupini *ts*: *bogàstvo* te na kraju riječi u primjerima: *krève, špòre, òpe*
- *p* se gubi u skupinama *pš, pč* i *ps*: *šènica, sòvat, ćèla*
- *k* se gubi u skupini *ks* u primjerima: *eskùrzija, rùsāk, pèsin*

6. MORFOLOGIJA

8.1 IMENICE

8.1.1 A-vrsta

8.1.1.1 Imenice muškog roda

Imenice muškog roda sa $-\emptyset$ koje sam zabilježila su sljedeće: *čövjek, dòktur, vèkat, satàlit, mèdjed, útarak, tòćak, àvdest, rùsāk, rúćak*.

Kod imenica muškog roda čija se osnova zavšava na $-l$ u Njd. dolazi do promjene l u o , pa one glase: *pèpeo, órao, smísao*.

Nominativ jednine imenica muškog roda koje u standardnom jeziku imaju nastavak $-lac$, u govoru Fojnice se redovno upotrebljavaju sa nastavkom $-oc$: *dàrivaoc, nòsioc, glèdaoc*.²⁹

Imenice m. r. kao *ciganin, dušmanin, čobanin* u govoru Fojnice gotovo uvijek gube nastavak $-in$, pa se čuje samo: *cìgan, dūšman, ćòban*. Imenice za označavanje etnika imaju nastavak $-an$: *Pròkošān, Lùgovljān, Vòljevcān, Gràbovljān*.

Akuzativ singulara imenica m. r. koje označavaju nešto neživo ponekad može imati $-a$ na kraju, pa tako možemo čuti primjere tipa: *kúpili đīpa*.

Vokativ singulara može imati i nastavak $-e$ i $-u$: *šéjtane/šéjtanu, hàjvāne/hàjvānu*.

U instrumentalu jednine možemo čuti dvojake nastavke, $-om$ i $-em$: *pútom/pútem, prījateljom/prījateljem, òcom/òcem, kóncom/kóncem*. Imenice *um* i *dan* mogu imati lokativ po i -vrsti: *u dání*³⁰, nije mi ni *na úmi*.

Nominativ množine jednosložnih imenica čija se osnova završava sonantom r može imati dvojake nastavke, $-ov$ ili $-ev$: *sìrovi/sìrevi*. Imenica *zéc* u Npl. glasi *zècovi*.

Pluralsko proširenje imaju imenice: *snìmkovi, crťanovi, rùsakovi*, dok imenica *bātāk* ima pluralsko sažimanje, pa glasi *bā'ci*. Nominativ plurala imenice *muškárac* često glasi *muškàdija*, analogno prema zbirnim imenicama kojima se označava neka prirodna cjelina.

Genitiv plurala ima nastavak $-a$: *àutā, ràdiōnā, đèpōvā, kròvōvā, vùkōvā, mèdjēdā, jārānā*.

²⁹ Up.: Valjevac Lašva 190.

³⁰ Analogno prema *u noći*.

Dativ, instrumental i lokativ množine imaju standardne nastavke. Jedina specifičnost je da se vokal *-i* u nastavku *-ima* često reducira u izgovoru: *u đepòvma, volòvma, sinòvma*.

Imenice *krèvet* i *špòret* su usljed gubljenja finalnog suglasnika *t* prešle u srednji rod, a imenica *džâk* u ženski: *žàka*. Imenica *bicikl* je dodavanjem vokala *-o* na kraju prešla iz muškog u srednji rod: *biciklo*.

Imenica *nòkat* u Gmn. uglavnom ima oblik *nòktijū*.

U akuzativu i vokativu plurala nisam zabilježila nikakva odstupanja u odnosu na standardni jezik.

8.1.1.2 Imenice srednjeg roda

Kod imenica srednjeg roda nema znatnijeg odstupanja od stanja kakvo je u standardnom jeziku.³¹

Nominativ, akuzativ i vokativ jednine završavaju na *-o* ili *-e*: *púšćanje, vrèlo, gòdišće, gúvno, grèblje, odelénje, dijète, tèle, ògnjišće, kòrto, prèlo, sèlo*.

Nema odstupanja u promjeni ni kad su u pitanju ostali padeži.

Imenica *dijète* deklinira se bez *-et*: *đijèta, đijètu, đijètom*. Kod katoličkog dijela stanovništva ova imenica ima ikavski oblik *díte, díteta*.

8.1.2 E-vrsta

8.1.2.1 Imenice muškog roda

Dvosložni hipokoristici sa nastavkom *-o* ili *-e* kao i imenice muškog roda sa nastavkom *-a* mijenjaju se po *e*-vrsti: *bábē, dédē, Húsē, Júrē, Mújē, kujùndijē, Zihnijē*. Primjeri ove vrste koje sam ja zabilježila imaju pravilnu promjenu i po ostalim padežima.

³¹ Up.: Brozović Fojnica 124.

8.1.2.2 Imenice ženskog roda

Dvosložna ženska lična imena u nominativu jednine imaju nastavak *-a*: *Mévla, Hájra, Zláta*, a tako i hipokoristici: *Fáta, Méjra, Démka, Ráza*. Vrlo su frekventni hipokoristici imena poput: *Fätīma/Fáta, Sabáheta/Báha, Fätīma/Tīma, Ājīša/Íša*. Isti nastavak je i u vokativu singulara. Jedino žensko ime koje u nominativu i vokativu jednine ima nastavak *-e*, a koje je u upotrebi u govoru Fojničana jeste *Đúlse*. Također, opća imenica *nána* u nominativu i vokativu jednine koja je u upotrebi kod muslimanskog dijela stanovništva ima oblik na *-e*: *náne*.

Kod katoličkog dijela stanovništva čuje se nominativ i vokativ jednine sa nastavkom *-e*: *Máre, Káce, Ánde, Lúce*.³²

Genitiv singulara ima nastavak *-e*: *Fátē, Márē, kùcē, sùbotē, vójskē, žènē, cùrē, s̄rutkē, glávē, nògē*.

Dativ i lokativ singulara imaju nastavak *-i*: *Zláti, mājki, mami, náni, škóli, pémziji, situváciji, svěkrvi, máčki, slíki, slíci*. Imenice tipa *Nèmila*³³ ponekad mogu imati pridjevska-zamjeničku promjenu, pa možemo čuti i *Nèmilōj*.

Akuzativ singulara ima nastavak *-u*: *cigáru, jàknu, tórpu, miròvinu, nàdnicu, vòjsku*.

Instrumental jednine ima nastavak *-om*: *žènōm, krävōm, s̄rutkōm, nòšnjōm, kàpōm, ròtkvōm*. U nominativu i akuzativu plurala nastavak je *-e* i nema odstupanja od standardnog jezika.

Genitiv plurala ima nastavak *-a*: *žènā, budàlā, kùcā, đámijā, gòspođā*.

Dativ, instrumental i lokativ množine imaju standardne oblike na *-ama*: *žènama, nánama*.

Akuzativ plurala uglavnom je jednak nominativu. Ja sam tokom istraživanja zabilježila jedan primjer u kojem dolazi do odstupanja od standardnog jezika. Riječ je o imenici *nòga*, gdje umjesto nastavka *-e* bilježim *-u*: *nè ćùjēm nògū*.

Imenica *čàrapa* je usljed gubljenja finalnog *-a* doživjela promjenu te iz ženskog prešla u muški rod: *ćòrap*.

³² Nastavak *e* u nom. ž. r. čuo sam rijetko i samo u FN: *náne* (Vo-R), *Máre* (Gk-M), *Káte* (Os-Ć) – Brozović Fojnica 117; Među njima (Hrvatima) dominiraju imena s finalnim *-e*: *Ánde, Góspe, Jéle, Káte, Máre* i sl. – Valjevac Lašva 201.

³³ Naselje u općini Zenica.

8.1.3 I-vrsta

Imenice kao što su: *tèle, jànje, ùnuče* množinu tvore nastavkom za zbirne imenice *-ad*, a u govoru Fojnice često čujemo ove oblike u Njd. sa nastavkom *-adi*: *jànjādi, ùnučādi, ćèljādi*.

Imenica *kći* u akuzativu jednine može imati i nastavak *-o*: *ćēro/ćēri*.

Apstraktna imenica ž. r. *pāmēt* koja u Njd. završava na suglasnik u instrumentalu jednine glasi *pāmētīm*, što je vjerovatno analogno prema prepoznatljivom nastavku ovog padeža u ostalim imenicama.

Imenica *göst* u Gmn. ima uglavnom oblik na *-iju*: *gòstijū*.

Tokom istraživanja zabilježila sam jedan primjer u kojem dolazi do odstupanja od stanja kakvo je u standardnom jeziku. Naime, imenica *kòkòš* u genitivu množine glasi *kokóšā*, a imenica *kći* u genitivu množine ima oblik *šćérā* (*Tô sām dòbila od šćérā*.)

Dativ plurala ima oblike sa nastavkom *-ima*: *kokóšima, ràdostima, kćèrima*.

Akuzativ plurala imenica *oči* i *kosti* može imati i oblike sa nastavkom *-iju*: *ne mòžeš otvòrit òćijū, nèmam kad odmòrit kòstijū*.

Imenica *věčēr* u govoru Fojnice redovno je u ženskom rodu.

8.2 ZAMJENICE

Lične zamjenice nemaju mnogo specifičnosti i oblici ovih zamjenica uglavnom su podudarni sa onim u standardnom jeziku. Meni su bili zanimljivi primjeri akuzativa lične zamjenice *ja* sa enklitičkim oblicima na mjestima gdje to ne bismo očekivali inače: *dòšli pō me, néce nā me*.

Oblici genitiva množine ovih zamjenica uz inačicu *njih/ih* često imaju i lik sa sekundarnim *-a* na kraju: *njihā*. Enklitički oblik dativa množine također ima sekundarni glas, a to je glas *h*: *hīm*, a u obliku akuzativa često dolazi do metateze, pa tako čujemo oblik *hī* umjesto *ih*. U akuzativu se sporadično može čuti i lik *njihān*.

Prisvojne zamjenice imaju oblike sa umetnutim slogom *-ja/-je*: *s tvòjjjem, svòjjje, mòjjjem*, a tako isto i neke pokazne zamjenice: *vidiš li òvijā, tījā, ònijā*.³⁴ Pokazne zamjenice *tāj* i *tō* uz

³⁴ Izuzetno se javlja i ijekavska forma što je rezultat uticaja susjednih ijekavskih govora. – Valjevac Lašva 216. U nastavcima zamjeničke deklinacije ima dosta ijek. oblika: *kòijē* (F-D), *òt kojēh* (V-Č), *ñèkiēm* (dat. pl. V-S), *ò tiē* (F-B), *tīē* (V-Ča; g. pl.), *pò tiēm* (V-Č), *s tiēm* (Ro-

standardne oblike u Njd. imaju i likove *òtaj i òto*³⁵, a pokazne zamjenice *òvāj, ònāj i tāj* likove *òni, òvi, tī*³⁶. U Gmn. često se gubi finalno *h* u primjerima tipa: *ònī cīglā, òvī ljūdī*. Inicijalni vokal *o* ovih zamjenica gubi se u primjerima tipa: *nā nōj kùci, òd vōg dédē, ū nīm kēsama*.³⁷

Opisne zamjenice *nekakav, onakav, ovakav, takav* imaju oblike *nàkav/njàkav, nàkī, vākī, tākī*.³⁸

Količinske zamjenice *ovoliki, ovolika, onoliki, ovolišni* imaju oblike *vlikī, vlikā, nòlkī, vlišnī*.

Upitno-odnosna zamjenica *kakav* ima oblik *kākī*, a neodređene zamjenice u govoru starijih ljudi imaju sonant *nj* umjesto *n*: *njèkī, njèšto, njèkā*.³⁹ Zabilježila sam i primjer *nèkōj dān* umjesto *neki dan*.

8.3 PRIDJEVI

Pridjevi *vèlik* i *vìsok* imaju iste oblike komparativa i superlativa: *vècī i nājvecī*. Vrlo rijetko se čuju likovi *vīšt i nājvišt*. Pored standardnog oblika *velik* zabilježila sam i oblik *vèlak* (ž. r. *vèlka*)⁴⁰ kao i oblik *gòlem* u govoru starijeg dijela stanovništva.

Kao što je slučaj sa zamjenicama, i kod pridjeva u Gmn. možemo naići na oblike kao: *zèlenijā, dòbrijā, prāvijā*. U obliku superlativa prefiks *naj-* može biti razdvojen od ostatka enklitičkim oblikom pomoćnog glagola *jesam* i enklitičkim oblikom neke od ličnih zamjenica: *nāj su mi drāžī, nāj su bōljī*. Oblici komparativa i superlativa mogu biti tvoreni i sufiksima *po-* i *pre-* (koje je redovno *pri-*): *pòvelak, prīpametan*.

Oblik komparativa opisnog pridjeva *lijep* pored standardnog oblika *ljèpšī* ima i oblik *ljèšvī*.

Prisvojni pidjev *dječiji* može imati i oblik sa *nj*: *djècinjī, djècinjē*.

Naišla sam na još jedan primjer u kojem opisni pridjev *dobar/dobro* stoji u određenom vidu: *žèna mu je iz dōbra mjèsta*.

T), *ònijēh* (R-H), *ònijē* (Gk-B), *nā onijēm* (T-B), *sā ovijēm* (F-D), *pò ovijēm* (AP), *òvijēm* (Ku-G; instr. sing.), *òvije* (B-V), *mòijē, svòijē* (V-Ča), *mòjiēm* (R-H), *svòijjē* (Z-M), *nāšīē* (Sr-B). – Brozović Fojnica 127.

³⁵ I ovdje se vjerovatno radi o analogiji prema *onaj, ovo*.

³⁶ Pokazne zamjenice *ovaj, taj, onaj* glase redovito *òvī, tī, ònī* (mnoštvo potvrda) po analogiji na koji, čiji, neki i sl. – Brozović Fojnica 127.

³⁷ Up.: Valjevac Lašva 219.

³⁸ Ugledanjem na zamjenice *kaki, taki* nastali su i ovdje najfrekventniji oblici – *vākī, vākā, vākō; nàkī, nākā, nākō*. – Valjevac Lašva 220.

³⁹ U busovačkom ije-šća govoru postoje i jotovani oblici : *vākō nēšta* Do, *nēšta pròdām* Lu, *znā nēšta* Bo. – Valjevac Lašva 214.

⁴⁰ Rekla bih da je i ovdje riječ o analogiji prema npr. *dobar/dobra*.

8.4 BROJEVI

Broj *dvâ* uz imenice ženskog roda umjesto standardnog oblika *dvije* ima oblik *dvî*. Inače, brojevi *dvâ*, *trî* i *četiri* ne podliježu deklinaciji u govoru Fojnice. Glavni broj *četiri* ima dva lika u ovom kraju: *ćètri* i *ćètir*. U oblicima desetica brojne su redukcije, pa tako imamo primjere tipa: *dèst*, *dvàest*, *trìest*, *šésèt*.

Kod katoličkog dijela stanovništva brojna imenica *hiljada* ima oblik koji odgovara hrvatskoj pravopisnoj normi *tisuća*.

U govoru Fojnice često možemo čuti i jedan zanimljiv nestandardnojezički lik, a to je oblik superlativa rednog broja *přvî*: *nàjprvi se jávio*.

8.5 GLAGOLI

Glagoli obuhvataju sve proste i složene glagolske oblike. U govoru Fojnice nisam naišla na brojne specifičnosti kad je u pitanju ova vrsta riječi, a i mnoge od njih su već prethodno spomenute u okviru fonetike i analiziranih glasovnih pojava.

8.5.1 Infinitiv

Ovaj glagolski oblik ima redovno nastavak *-t* odnosno *-ć* u zavisnosti od toga kojim morfemom se infinitiv glagola završava. Dakle, skoro u potpunosti je reduciran finalni vokal *-i* u upotrebi ovog oblika: *sâć*, *apérisat*, *kùvat*, *dònit*, *zafálit*, *pribròjat*, *rádit*, *svàtit*, *pěć*, *dôć*.

Dat ću samo nekoliko primjera nestandardnih oblika infinitiva koje neću dodatno objašnjavati, jer je već prethodno o njima bilo riječi: *ćèrati*, *ùnići*, *pòćimati*, *sâći*, *òbâći*, *nàgeti*, *màketi*, *nàćimati*.

Infinitiv glagola *dírati* ima dva oblika: *dírat* i *baríkat*.

8.5.2 Present

Present pojedinih glagola na morfemski nastavak *-ći* ili ima neizvršeno jotovanje ili supstituciju palatala sonantom *j*: *pôjēm*, *izājēmo*, *prījēš*, *dôjdēm*, *òtījē*, *snājē*. I present glagola *kázati* ima istu supstituciju: *kājēm*.

Glagol *mòći* u svim licima (osim 3. l. mn.) ima oblik prezenta *mòrem, mòreš, mòre*.⁴¹

Glagol *obići* ima oblike prezenta: *òbādēm, òbādēš, òbādē*, a glagol *mirisati* pored *mirišē* i *mìrušī*.⁴²

Svi pomenuti primjeri uglavnom su zastupljeni u govoru pripadnika poznije životne dobi, dok su kod mlađe populacije manje frekventni u upotrebi.

Glagoli na *-avati* imaju oblike prezenta na *-ajem*: *zaf□kājēm, □ješājēm, izbjègājēm, od□žājēm*.

Glagoli kao što su *nàčēti* i *pòčēti* kod starijih govornika ovoga kraja imaju oblike prezenta *nàcmēm* i *pòcmēm*.

Glagoli *bīti, ūći, nàići* pored standardnih likova imaju i oblike sa umetnutim sonantom *-n*: *unídēm, nanídēm, bìdnē/bùdnē*, ali je često i *sjèdēm, sjèdēš* umjesto *sjèdnēm, sjèdnēš*.

Drugo lice jednine prezenta glagola *htjèti* pored standardnojezičkog lika u potvrdnom i odričnom obliku može imati i reduciranu inačicu *hòš/nēš*. Oblik *ràzumīš* frekventniji je u upotrebi katoličkog dijela stanovništva, dok se kod muslimanskog češće čuje *razùmijēš*.

Često se u značenju glagola *rěći* koristi glagol *učiniti*: *a òn ti ùćini*: „Pùstite vi njû na míru.“

8.5.3 Aorist

Aorist je u govoru Fojnice vrlo frekventan glagolski oblik. Najznačajnija odlika aorista ovog govora, kao uostalom i većine drugih govora, jeste gubljenje finalnog suglasnika *h* u 1. licu jednine: *rèko, mati ùgleda, pròsu, ja pòznado, ja nàpravi, òdo*.

Pomoćni glagol *bīti* ima nepravilnu konjugaciju, pa je u svim licima oblik *bi*: *mî bi, vî bi, òni bi*.

U prvom licu plurala umjesto nastavka *-smo* često se javlja i alternacija *-šmo*: *bácišmo, odnèsošmo, òdošmo, ubácišmo*, dok su alternacije *-ste/-šte* u govoru ovog kraja neprimjetne.

⁴¹ U zapadnohercegovačkim ikavskoštakavskim govorima običan je lik *mògu*, ali se „istina rjede“ javljaju i forme *mòrem/mòren* i *mòžem/mòžen*. – Peco I-šta 207. Situacija je vrlo slična i u zapadnobosanskim i-šća govorima, gdje su zabilježeni sljedeći oblici: *mògu, mògu/mòrem, mòžem/mògu, mòrem/mògu*. – Peco I-šća II 165.

⁴² Up.: Bulić Tešanjsko-maglajski 223.

8.5.4 Imperfekt

Za razliku od aorista, upotreba ovog glagolskog vremena u govoru Fojnice svedena je na minimum. Upotreba imperfekta nije odlika ovoga govora, kao ni mnogih drugih govora u kojima je ovo glagolsko vrijeme skoro u potpunosti reducirano iz svakodnevnice upotrebe. Ja sam zabilježila samo jedan primjer od pomoćnog glagola *bīti*: *bjéše*, ali je i on u upotrebi vrlo rijetko.

8.5.5 Pluskvamperfekt

Ni ovaj glagolski oblik nije čest u upotrebi, ali je ipak frekventniji od imperfekta. Nisam zabilježila nijedan primjer u kojem je pluskvamperfekt tvoren od imperfekta pomoćnog glagola *bīti* i glagolskog pridjeva radnog glagola koji se mijenja. Naišla sam na mali broj primjera pluskvamperfekta tvorenog na drugi način: *bīla sām odlúčila, bīli smo utòvarili, bìo sām pripísō*.

8.5.6 Futur I

Futur I tvori se na isti način kao i u standardnom jeziku. Jedina specifičnost na koju sam naišla jeste često srastanje infinitiva i enklitike, pa tako čujemo: *vīdícemo, dòbíceš, jěšću, dóću, ùstaću*.

8.5.7 Futur II

Futur II uglavnom ima standardni morfološki oblik i nije nepoznat ovom kraju. Uočila sam da se najčešće javlja uz vremenski veznik *kad* i pogodbeni veznik *ako*. Ja sam tokom istraživanja zabilježila sljedeće primjere futura II: *kād se bñdēm vràcala, ako bñdēm slàgala, ako bñdēte pròlazili, kad bñdēmo prodávali*.

8.5.8 Imperativ

Imperativ se u većini slučajeva tvori kao i u standardnom jeziku: *nek ùcī, nek spāvā, nek rādī*.

Glagoli kao što su *piti, proliti* najčešće gube finalni sonant *j*: *pòpī, pròlī, pròlīte*. Frekventna je i upotreba imperativa sa partikulom *de/deder* i česticom *hajde*: *dòđidēr, hòdidēr, pròspidēr, hàjmo ùcīt, hàj šúti*.

Kod katoličkog dijela stanovništva imperativna čestica *hàjde, hàjdemo* ima reducirane oblike bez inicijalnog *h*: *àj, àjmo*.

Kod glagola *dírati* potvrđen je oblik imperativa *ne djêrāj* kao i oblici *ne bārći/ne baríci*. Imperativ glagola *dàti* glasi *pòdāj, pòdājte*. Zabilježila sam još jednu imperativnu leksemu koja je potvrđena samo u drugom lice jednine i množine: *jāmi i jāmite*, a koja ima značenje *nēmōj/nēmōjte* ili *òstavi/òstavite*.

8.5.9 Potencijali

U govoru Fojnice u upotrebi je samo potencijal I koji se tvori na isti način kao i u standardnom jeziku. Pritom su aoristni oblici pomoćnog glagola *bīti* jednaki u svim licima jednine i množine: *rádiō bi kād bi imō štā, povúkli bi ga mī, štā bi vī urádili*. Ova osobina poznata je i drugim štokavskim govorima.⁴³

8.5.10 Habitual

Ovaj glagolski oblik je vrlo frekventan u svakodnevnom govoru stanovnika Fojnice. Tvori se od aorista pomoćnog glagola *bīti* i 2. lica jednine imperativa. Naročito je zastupljen kod starijih ljudi kao pripovjedački oblik o događajima koji su se u prošlosti ponavljali: *jā kad bi kàšlji ùzmēm līmūna, zāđi bi po cijèlōj šūmi, mī bi prija otíđi na tefèrić*.

8.5.11 Glagolski pridjevi

Tvorba glagolskog pridjeva radnog podudarna je njegovoj tvorbi u standardnom jeziku. Kod ovog gl. pridjeva brojne su kontrakcije vokalskih sekvenci: *ùzimo, pròmjēno, sjèkō, odgúrno*.

⁴³ Up.: Bulić Tešanjско-maglajski 231.; Valjevac Lašva 240.

Glagolski pridjevi radni od glagola tipa *voljeti* i *željeti* imaju oblike: *vòlila*, *vòlili*; *žèlila*, *žèlili*.⁴⁴

Od glagola *htjeti* pored standardnih čuju se i sljedeći oblici gl. pridjeva radnog: *hòtio*, *hòtjela*, *hòtjeli*.

Kod katoličkog dijela stanovništva uobičajene su ikavske zamjene jata, pa tako imamo: *smìla*, *razùmila*, *brìnila*, *ràznila*, *dònìla*.

Glagolski pridjev trpni tvori se istim nastavcima kao i u standardnom jeziku i primjeri na koje sam naišla tokom istraživanja uglavnom su standardnojezički likovi ovog glagolskog oblika. Primjeri pridjeva trpnog na *-n*, *-na*, *-no*: *dònešen*, *ùznojen*, *òhlāđeno*, *òboljena*, *žènjen*. Za pridjev trpni sa nastavcima *-t*, *-ta*, *-to* zabilježila sam primjere: *ùdāta*, *pròdāto*, *òduzēto*, *zàpóceto*, *sāgēta*, *pròsūt*.

8.5.12 Glagolski prilozi

Glagolski prilozi nisu podjednako zastupljeni u govoru Fojnice. Sa jedne strane, glagolski prilog sadašnji je oblik koji se vrlo često upotrebljava u govoru ovog kraja, dok je glagolski prilog prošli gotovo nepoznat.

Od primjera za glagolski pridjev sadašnji izdvajam: *ìdūći*, *òtišo je plāćūći*, *rādeći*, *òstala je pribjèrajūći*.

8.6 PRILOZI

Prilozi kao vrsta riječi se u ovom govoru javljaju sa najviše fonetskih promjena u likovima: *nìđe*, *òvdenā*, *òvdek*, *òzgār*, *òzdōl*, *đègodārce*, *òvdāle*, *ànamo*, *dānas-dānīle*, *břdu* (*gòre*), *střmu* (*dòle*), *odòjutra*, *izàjutra*, *òfrljē*, *mlògo*.⁴⁵ U značenju priloga *koliko* često je u upotrebi oblik *pòšto*.

8.7 PRIJEDLOZI

Potvrđen je prijedlog *su* u primjerima: *sù kīm*, *sù cīm*. Kod prijedloga *kroz*, *bez* sporadično se javljaju sekundarni glasovi, pa tako čujemo: *kròza šümü*, *brèz njē*. Ako se iza prijedloga koji

⁴⁴ Pored navedenih, sa ikavskom zamjenom jata brojni su primjeri gl. pridjeva radnih.

⁴⁵ Uz opštu napomenu da su glasovne pojave unekoliko izmijenile fonetsku strukturu priloga, treba dodati i to da su u njihovoj morfološkoj strukturi značajnu ulogu dobile i partikule: *-k*, *-r*, *-n*, *-j*, *-a*, i sl. – Valjevac Lašva 250.

završava strujnim suglasnikom nalazi neki sonant, taj strujni suglasnik prelazi u palatalni glas: *ùž njū, bèž njē, š njīm*.

U značenju prijedloga *zbog* koristi se prijedlog *radi*: *ràdi dijèta*. U konstrukcijama tipa *iz Fôjnicē* umjesto prijedloga *iz* ponekad se upotrebljava prijedlog *od*: *od Fôjncē*.

U značenju prijedloga *pored* upotrebljava se prijedlog *kraj*: *kràj sehárē*, a u značenju prijedloga *iznad* prijedlozi *vīš* i *pòviš*.

8.8 UZVICI

Nisam zabilježila nijedan uzvik koji bi bio karakteristika samo ovog govornog područja. Stanje sa ovom vrstom riječi slično je kao i u svim ostalim bosanskohercegovačkim govorima.

8.9 VEZNICI

Veznik *nego* ima i oblik *vègo*, često i bez finalnog vokala *-o*. Manje je frekventan veznik *jer* sa partikulom *-bo*: *jërbo*. Veznici *ali* i *ili* često dolaze bez finalnih vokala, a veznik *ili* ima i lik *ja*: *ja dànas ja sùtra*. Uz poredbeni veznik *kao* često dolazi čestica *baš*, pa čujemo: *bàš kō da sām ga vīdila*. Veznik *kad* ponekad može imati i lik *đe* u primjerima tipa: *hvála mu đē se sjètio*.

8.10 RIJEČCE

Riječca *li* podložna je metatezi: *vīdiš il, ćūjēš il*. U govoru Fojnice vrlo je frekventna riječca *ma*. Upitna riječca *zar* ima i oblik *běl*: *bèl je òtišla*.

Pokazna riječca *gle* u govoru starijih stanovnika Fojnice ima lik *nuto* koji se naročito upotrebljava za ukazivanje na neke radnje nestašnog djeteta: *nùto ga šta rādī*. Riječca za iskazivanje ličnog stava o nečemu *mōžda* ima i lik *jāmda*: *jāmda će u škōlu*.

Tokom istraživanja naišla sam na još jedan zanimljiv primjer nepromjenjive vrste riječi kojeg bih ja svrstala u ovu grupu: *būd je zīma, būd kiša*.

7. IZ SINTAKSE

Stanje na ovom jezičkom nivou ne odstupa mnogo od stanja u standardnom jeziku. Specifičnosti vezane za sintaksički nivo uglavnom su vezane za govor starijih stanovnika ovoga područja. U nastavku ću prezentirati pojave koje sam zabilježila tokom istraživanja a koje su se meni učinile zanimljivim.

9.1 Kongruencija

Uz imenicu *bôl* atribut dolazi u ženskom rodu: *ne mògu ti opísat òvū bôl*. U ženskom je rodu i atribut koji dolazi uz imenicu *věčē*: *bíli smo vām ònū věčē*.

Uz množinski oblik imenice *dôba* atribut dolazi u ženskom rodu: *sìnōć dòšo ù njekā dôba*.

Atributi su u ženskom rodu i uz imenice: *slúga* i *muštèrija*, a uz imenicu *sùdija* atribut dolazi u muškom rodu.

Uz zbirne imenice na *-ad* brojevi u službi atributa su u muškom rodu: *imā pēt ùnućādi*.

9.2 Iz sintakse padeža

9.2.1 Nominativ

Kao i u većini drugih govora, i u govoru Fojnice je česta pojava da se umjesto nominativa množine upotrebljava nominativ jednine: *šljìvu bi bèri*. U pripovjedačkom obliku, naročito o ratnom i postratnom periodu, često se za označavanje imenice *ljûdi* koristi imenica *ìnsān*: *ìnsān bïo žèljan svègā*. Odnos singular – plural imamo i u primjeru: *vāzda je národ m□ijō* (uvijek su ljudi umirali).

9.2.2 Genitiv

Uz glagole u odričnom obliku česta je upotreba slavenskog genitiva umjesto akuzativa: *ne ćujēm nògū, ne vīdīm púta, zvāt ću ti māmē, ne mòžeš otvòrit òćijū*.

U genitivu jednine dolaze konstrukcije tipa: *ima vūka, imā mēdjeda*. Genitiv množine dolazi umjesto dativa množine u primjerima kao: *môrāš se mòlit ljúdi*. Umjesto prisvojne zamjenice uz nominativ često se upotrebljava *u* + genitiv: *ù mene bábo*.

9.2.3 Dativ

Nisam uočila specifičnosti vezanih za ovaj padež. Navest ću jedan primjer koji sam pronašla kod Brozovića, a koji je frekventan i u ovo vrijeme.

Sam dativ može značiti što i lokativ: *kūci je* (Kž-M) – t. j. kući je došao, dakle tamo je.⁴⁶

9.2.4 Akuzativ

Umjesto konstrukcije *štā je sprémljeno za vèčeru* često se u govoru Fojnice upotrebljava skraćeni izraz *štā je vèčeri*. Umjesto *o* + lokativ upotrebljava se konstrukcija *za* + akuzativ: *nīje mī zà njega nīšta rēkla*.

9.2.5 Instrumental

Prijedlog *s* uvijek dolazi uz instrumental sredstva: *òtišo s tòćkom, dòšla s autòbusom*. Uobičajen je i instrumental u izrazima tipa *dòk je bíla ćuròm*.

Zabilježila sam još dva zanimljiva primjera upotrebe instrumentala na mjestima gdje ga nikad ne bismo očekivali: *đē òn s kūćòm* (gdje je njegova kuća) i *òvo sam sòbòm pràviò* (ovo sam sam pravio).

---

⁴⁶ Brozović Fojnica 148.

9.2.6 Lokativ

Ovdje sam zabilježila samo jedan primjer. Naime, u govoru Fojnice se leksema *sâm* često zamjenjuje povratnom zamjenicom *sebe/se*, pa ćemo tako umjesto konstrukcije *prãviõ pût sâm imati prãviõ pût ò sebi*.

9.3 Iz sintakse glagola

Habitual, ili kako ga naziva Brozović „složeni historijski imperativ“, vrlo je frekventan glagolski oblik u govoru Fojnice i o tome sam prethodno pisala. Brozović za ovaj glagolski oblik navodi sljedeće: *Ovu konstrukciju imaju sve tri vjere, starinci i doseljenici, i ona služi kao najčešći oblik za pripovijedanje, češći i od historijskog prezenta, aorista i obaju oblika od kojih je nastala.* (Brozović 2007: 149)

Osim habituala frekventan je i pripovjedački futur kojim se obilježava prošlost: *kãd će ti òn mēni da sam jã krîva*.

Ni poslovični futur nije nepoznat u govoru ovog kraja, pa tako možemo čuti: *đũbre i škõla nĩkad nēcē izdat*.

Tokom istraživanja naišla sam i na jedan primjer pripovjedačkog potencijala: *srijedõm bi išli na pĩjacu*.

Za ovaj kraj su tipični i bezlični izrazi tipa: *đe nãm je røklo da ùnidēmo*.

8. POPIS RIJEČI

U ovom dijelu ću dati jednu tabelu u kojoj ću navesti neke frekventne lekseme i izraze sa njihovim značenjima, karakteristične za svakodnevni govor stanovnika ovog područja.

abalanta	ambulanta
akram	vršnjak
anamon	obično za maligno oboljenje
asli	po svoj prilici
bandera	betonski stub
barbone	bombone
barikati	dirati
běl	zar
bihuzuriti	uznemiravati
bilési	čak
bòčiti se	boriti se
bòljer	bojler
brězovac	drvena šipka za batinanje
břlog	neuredan prostor
cunàljka	ljuljačka
čeljadi	djeca
čivija	uglednik
čòsrce	rano ujutro na prazan želudac
čòtija	izrod
čùhmit	odgurnuti
dègenjek	disciplinska mjera
dùbura	stražnjica
fajcag	upaljač
fajda	korist
fukarėšćina	siromaštvo
furuna	šporet
furset	sila
gànjak	predsoblje
gèpit	potajno uzeti
gòlem	velik
gumenjaci	gumene čizme
hàfifan	slabašan
hàjati	mariti
hála	vanjski wc
halapača	prosta žena

hàrlav	nespretan
zaháturiti	zamjeriti
hèjbet	mного
hìća	žurba
hìse	đio
hòmune	mahunе
hóra	lahko
hōran	nagodan
hòšaf	kompot
iskati	tražiti
iskona	besposlena
iskuhljáno	zagužvano
istiha	polahko
istrávití	uplašiti
išáret	znak mimikom
izájutra	ujutro
jãmda	možda
jãmio	uzeo
jázuk	šteta
jerbo	jer
kaürma	domaće jelo od ovčije iznutrice
kòla	auto
kòšćan	kesten
k □ ntija	nešto dotrajalo
kùljava	žena u drugom stanju
kùndure	obuča sa tvrdim đonom
ljpsati	iscrpiti se
ljěsa	drvena konstrukcija slična merdevinama za nošenje trave
mãznuti	ukrasti
mĩleć	komad zemlje
mĩlicija	policija
muškádija	muška populacija
nãnamo	onamo
nãzōr	nasilu
ne àmpasuje	ne odgovara
ne ćúti	ne osjeti
ne hàberiti	ne mariti
nèbesna	ružna
njèkã dōba	vrijeme poslije ponoći
òbrezati se	porezati se
odòjutra	jutros
ogolúbiti	izvući korist
ogrãisati	naići na neko zlo
òmediti	izvući korist

òpreliti	ostariti
oséknuti se	ispuhati nos
ošćéditi	uštediti
òtarak	krpa za brisanje poda
òzgār	odozgo
pòdmjera	mjesečne namirnice
pohítiti	požuriti
pònemōć	punomoć
postánje	postanak
põtaka	tanki dijelovi drveta za loženje vatre
pridrugováčilo	preokrenulo
přikuća	prostor ispred kuće
prisvédilo	opaljeno vatrom
pròbrati	izabrati
prövidūr	snalažljiva osoba
přšulja	metalna duboka tepsija elipsastog oblika
přtina	ugažena staza
radačina	paučina
rádo	pauk
ráljika	šerpa
sěrbez	biti slobodan da nešto kažeš
sfűserio	nekvalitetno odradio
strēha	dio krova koji prelazi zidove kuće
stűbliti	uzaludno čekati nešto
štánga	metalna šipka
šuhvēli	sumnjivo
táze	friško
tēndžera	metalna duboka posuda sa poklopcem
tĭkvenjača	pita od tikve
tòlic	maloprije
tòz	talog od kahve
trěfiti	zadesiti
trĭjěšće/trišće	komadići drveta za loženje vatre
tuháfli	čudno
uhásuliti	urediti kako treba
ùstrašio	preplašio
ùšćutiti se	usmrđiti se
utàmburio	izmršao
ùvješćila	uvježbala
úzeti päre	zaraditi
vázda	uvijek
vērānda	najčešće ljetna kuhinja
vòde	ovdje
zai Bretiti se	začuditi se

---

zanèbesati se	zamalaksati
zoba	zova
zvjàrac	onaj koji gleda svuda naokolo
zvjàrati	gledati svuda naokolo
žegāri	ljudi koji se bave proizvodnjom uglja dobijenog u cementnim graðevinama sa otvorom na vrhu
žetica	surutka
žiga	ljetna vrućina

9. ZAKLJUČAK

Možemo primjetiti da je većina uočenih fonoloških, morfoloških i sintaksičkih osobina frekventna samo u govoru stanovnika poznije starosne dobi ovoga kraja. Također, veliki broj jezičkih specifičnosti karakterističnih za ovaj govor istovjetan je i u ostalim bosanskohercegovačkim govorima.

Na fonološkom nivou smo uočili vrlo česte supstitucije vokala. Kao što smo mogli vidjeti, vokal *a* je najčešće supstituiran vokalima *e* i *o*, vokal *o* supstituira se vokalima *a*, *e* i *u*, dok su se kao nešto stabilniji pokazali vokali *u*, *e* i *i*.

Iako govor Fojnice pripada ijekavskošćakavskom dijalektu, zamjena glasa *jat* nije u potpunosti ijekavska. Zamjena glasa *jat* nije ni stabilna ni dosljedna. Uopšteno govoreći, ijekavski oblici su češći, ali sam tokom istraživanja naišla i na ikavske i na ijekavske oblike glasa *jat* i kod muslimanskog i kod katoličkog stanovništva. Prefiks *pre-* gotovo uvijek ima ikavski refleks, a sekvenca *ne-* u zamjениčkim i priloškim korelativima glasi *nje-*. Ovdje još možemo dodati i vrlo frekventne pojave *afereze*, *sinkope* i *apokope*, tj. pojavu gubljenja vokala jednako u svim pozicijama riječi, kao i nerijetku pojavu kontrakcije pojedinih vokala.

Kad je riječ o konsonantizmu, tu uočavamo općepoznatu pojavu izjednačavanja dvaju afrikatskih parova u korist glasova *ć* i *đ*. Glas *h* se jako dobro čuva kod muslimanskog dijela stanovništva, dok je kod katoličkog dijela ili supstituiran nekim drugim glasom ili u potpunosti reduciran. Također uočavamo vrlo česta pojednostavljivanja jezičkih sekvenci radi lakšeg izgovora. Ako bismo govorili nešto uopšteno o konsonantizmu ovoga govora, mogli bismo reći da su gotovo svi konsonanti podložni supstituciji, redukciji ili njihovoj sekundarnoj pojavi. Govoreći o glasovnim pojavama zaključujemo da se jotovanje uglavnom vrši dosljedno, a da se sibilizacija slabije održava. Sudeći prema broju zabilježenih primjera, i metateza je jedna od frekventnih glasovnih promjena govora ovoga područja.

Na morfološkom nivou kod imenica **a-vrste** nailazimo na dvojake nastavke u vokativu i instrumentalu jednine te nominativu množine. Pluralsko proširenje i sažimanje imenica ove vrste obrnuto je u odnosu na standardni jezik. Imenice na *-lac* se u govoru Fojnice gotovo redovno upotrebljavaju sa nastavkom *-oc*. Morfološke karakteristike imenica druge i treće vrste uglavnom ne izlaze iz okvira standardnog jezika.

Zamjenice (a njima bih pridodala još i priloge) su vrsta riječi koje su u ovom govoru možda najpodložnije promjenama te ih nalazimo u brojnim varijantama. Morfološke karakteristike glagolskih oblika u globalu su podudarne sa stanjem u standardnom književnom jeziku, izuzev habituala kao frekventnog pripovjedačkog oblika govora ovog područja. Upotreba pluskvamperfekta, imperfekta, potencijala II i gl. priloga prošlog svedena je na minimum.

Na sintaksičkom nivou kod imenica nailazimo na mjestimična neslaganja u rodu, broju i padežu. Osim habituala kao pripovjedačkog oblika možemo čuti i pripovjedački futur i pripovjedački potencijal.

Ako bismo izdvajali distinktivna obilježja govora katoličkog dijela stanovništva u odnosu na govor muslimanskog, bile bi to tri ključne stavke:

- ikavizam ispred ijekavizma
- razlike u leksici uzrokovane različitim jezičkim i pravopisnim normama
- redukcija i supstitucija glasa *h*

10. TEKSTOVI

Tô su mi kòmšije, òtišli su òl. Ìmām, sîne, četvero ùnućadi i dvöje djecē. Ìmala sam zëta, säd nêjmām, ràzvjençò se, pa drügī dòšò. Čérka se ùdala, štā ću lægat, tåko je i götovo. Svë ti özbiljno kåžëm. Jèdni öcē rádit, jèdni nécé, kò i ùvīk. Tåkò je od postánja, kåko sam se ökotla. Kåko övāj mládīc rádi. Pa önda nīsu svī istī. Razùmīš li? Ùvīk je se pomágalò, nèko nèkom, nèko nèkom i tåkò je se žívilo, fála Bògu. Låni pèkli ràkiju, övë gödinë nīje se möglo ni išçerat ništa. Pòbilo hi nèšta i èto tåkò. Žívīm övde kåko sam se ùdåla, ìmā pedèsët pròšlo.

Bītno je se pròdati, a jå bögami nīsam. Jå sam ösam gödīnå išla sa svöjīm. Išla i nà prstën i vråtila ga, i tò ću ti kázat. Nīje mi svëkrva såšla i vråtila. Nīje zådovöljna i néću íci i götovo je. Åko slågala, pītāj kòga öš. Åko je kò promīnò nà nāj svīt, ne möreš ni tò pītat. Då si žīv i zdräv i ùzbrdo brz. Vålja ötīc dòkturu, ù mene je nõga na šaráfima. Nèkad t□pīm kad je öblåčno, nèkad nåkò, nèkad nåkò. Kåd bi ùpala, mörām u kolíca. Pa njèkåko sam kutårisala se, nõsila sam i vòdu, pa säd dòkle će Bóg pròvidit. Néma nigdi nīkog. Låko je kåd je lījepo, a kad zīma bīdnë, vålja ràzgréat. Pa böci se, Máre, kåko ùmijëš, kåko znåš.

Måra Trögrančić, 80 godina (Božići, Fojnica)

Zövëm se Söftić Ibråhim ìmenom i prézimenom. Nådīmak ìmām Kīke, Såtalit i hådži Ibråhimaga. Gövorīm jèdno trīest pöstò i àrapskī. Francúzu sam nõvinåru pèkò kåhvu, snímò me, ödniò je u Francúskū mòje snīmkove. Jå ne d□žīm kråvu, tò sam çúvò do vójskë, dòk sam bìo månjī i dok su me çèrali, sad me nè mogū çèrat. Ìmām, èvo, tràmpalīne i røkete. Kad sam bèspòslen, røkete ìgrām, a djëcu ùbåcīm u tràmpalīne. Då bñdëm ìskren, ìmā svåšta. Kad nånīdñ njèki, znåjñ östavit i po stò eurå. Rijètki su, al se dësī. Jå kåd ìspracām, nè smijëm glèdat prīd njīma i tèk kåd òni ödñ åko vīdīm da se zelënī, öndå su eurī. Jå nåstojīm da ödñ svī zådovöljni. Jå iznåjmljijëm sëbi vikendicu dë spåvām. Övī malo iz opštīnë me rñžë, al jå ne hæberīm. Pà me målo i kåznë, jå dånëm køjñ påru, nèšta i tåkò. Dòlazë Poljåci, Švábe, køjñ vòlë turīzam. Jå vòlīm kamijóne, rëcimo. Kòd mène su jèdnë gödinë göstovåle Švábe, pa sam im znåo dñnijët i benzína po dëset lītårå, pëtnëst. Nåj su mi dråžī gösti køjñ nåjvišë östavë pårå, ali sa halålom, zådovöljstvom.

Ibråhim Söftić, 60+ godina (nepismen)

Bävimo se mälö stočárstvom, mälö ko ìmā òmladinē ìdē u boróvnice i tàkō, sèljäckim živòtom. Ìmām sína, ne rádī mi nìgdī, nìje zàpošljen, èto tàkō da se mōrā. Da se nè mere kräst ni òtimat ni pljäckat. Něj māmō púta. Àko šta ukrádemo, òcerat će nās u zátvor. Vòlìmo bìt poštèno žìvit, pa dòklē se mòre. Pädā mi samòtinja, èvo vīdīš kākō mi je stōki nēdobro, al èto, mōrā se žìvit. Jùcēr im òprali tōr, dānas im ga òpē mōrāmo prät. Mōrā se devèrat. Ové godinē nìsmo jänjādī pròdali, nēmāmō ih kōme ni pròdat jòš, a ì ovō što ìmām kùpìm im ìzranu. Pùstìmo ih nà pašu ljèti, a svù zìmu im donòsi, poláži, bèlajìši i èto tàkō. Nēšta sira nàpravìmo zà sebe, a nìsmo bãš da ga nēkud ìzvozi. Něj mā u nās òvda turìsta kō nà jezeru, pa da kùpujē. Eto vīdīš da su zabránili i avijóne i kamijóne i národ iščeralo sa pòsla da pròsi. Omlādīnci jādni ne rádē, dīgnū se trážit vrēsīnjā, a ové godinē nám i Bòg dào káznu, pa ìm nēj mā ni vrēsīnjā. Ako nēj mā národ vās pārā, nēj mā ni sjeròtinja. Ìmām sína sāmō i sīn nēkad òdē dòl rádīt kùci, nēkad òvde. Já sam ròdena u còbánstvu, tàkō da jòš se mōrā devèrat, žìvit. Òvdā su vojníci hòdali gládni i žédni, ùz nešto mi je Bòg dào zdrávlje. Zdrávlje nēkad mřvèn bòljē, nēkad slàbijē. Invàlíd sam stō pòstō, ìmām sāmō pémzìjē mìnimálnē. Pòzdravljām u Amèriki ùnuke svòje brèz ròditèljā dvì.

Nüsreta Mèrdžanić, 80 godina (Prokos, Fojnica)

Žìvìm eto sa svòjìm ràdom, tēško. Bìo sam pùt nàpraviò ò sebi, al žègāri mi razválili. Gřdnē pàre dàò, báger mi rádìo i ò sebi pràviò pùt, a ne mēreš mu zabránit, d□žavnì pùt. Plātìm còjeka kòjì ìmā terénac. Dovúce òvdē do u Bòžìce i òndā bàba dònese na léđima. Polòžio bi óvcama, krāvama, šljívē pínēm pò času, po dvì, nìje mi smétalo dok òvō nìje nànišlo. Kào còbának ù onā dòba, bílo vukóvā, mèdjēdā i bránio se. Òtac mi kúpìo ka mi je bílo òsam gòdīnā. Bílo vukóvā, mèdjēdā, ali mōrāš ìc za málom i cúvat. Bílo bi nājpotrèbnijì dòbar kònj kò što sam ìmō, sāmō da rádìm nìje kò što sam i ù vakat rádìo. Tò mi nedòstaje i kràva jèdna il dvìje.

Màrijān Márković, 1941. godište (Bakovička Citonja, Fojnica)

Lòše je skròz žìvit kad tí némaš pùta, nēmāš nìšta. Mōrāš tí dvā kílometra nòsit na léđima. Tò je tō. Ne mēreš zìmi, mōrāš se ljúdi mòlit kò će ràskidat da prijēš kùci. Al èto, òstala sam óvdek, kúpìli smo sèbi ò sebi kùcu na dèst nòkātā. Já sam išla po dríncima, po šípcima da bi òvō ostvárila nēšta. I sād, èto, òstala sam òvdē, djèca su mi òtišla, djèca su mi òbolla, còjek òboljen i já òboljena. Úslòvā nēj māš nìkakvìh za žìvot. Ìmā kòmšìjā, al svāk se ò sebi zàbavio. Já sam òvog pùta sèbi ò sebi nàpravila, šumárstvo mi razválilo pùt, ne mògu próc kùci i ne mògu se s ljúdimā svàdat. Àko išta progovòriš, òpēt tí nè veljāš, òno vājā. Nìko tí nìje nìšta pòmogō. Nìko me nìkad nìje òbašō. Ònāj prija nácèlnìk što je bìo, nìkad mi nìšta ni òvlišnō nìje dào. Nās dvòje sāmì žìvìmo, pémzìjice tō mälö ìmāmō za lijèkove. Óvde ìmā pèsto trínèst dùlùmā sa šùmōm. Nēšto sam šùmē pròdala, pa da bi nàpravila nēšto kùcē, al su

me višē pòkrali, vègo su plátìli. Dòlazili su mi súsjeti òzdòl i razgfnili mi pût da pròjēm kùci. Fála im ðe čùli i nè čuli. Pût mī je najosnòvnijī, jerbo nè mògu, ìmām gùtu na léđima i nè smīm apèrisat, a svè na léđima dònīt.

Lúce Márković, 60+ godina (Bakovička Citonja, Fojnica)